

Nazwa projektu Projekt ustawy o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw Ministerstwo wiodące i ministerstwa współpracujące Ministerstwo Sprawiedliwości - ministerstwo wiodące Osoba odpowiedzialna za projekt w randze Ministra, Sekretarza Stanu lub Podsekretarza Stanu Pan Arkadiusz Myrcha – Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Kontakt do opiekuna merytorycznego projektu Dr hab. Przemysław Wołowski – Zastępca Dyrektora w Departamencie Prawa Cywilnego i Gospodarczego tel. (22) 52-12-423; e-mail: drhab.przemyslaw.wolowski@ms.gov.pl	Data sporządzenia 16.02.2026 r. Źródło: Inicjatywa własna Nr w wykazie prac legislacyjnych i programowych Rady Ministrów UD30
--	---

OCENA SKUTKÓW REGULACJI

1. Jaki problem jest rozwiązywany?

Informacje ogólne

Forma testamentu uznawana jest za jedno z kluczowych zagadnień z zakresu prawa spadkowego. Mimo to przepisy o formie testamentu nie uległy praktycznie żadnym zmianom od chwili wejścia w życie Kodeksu cywilnego (dalej: k.c.) i są w dużej mierze odpowiednikami przepisów uregulowanych jeszcze w Dekrecie – prawo spadkowe. Wraz ze wzrostem zainteresowania społeczeństwa regulacjami związanymi z prawem spadkowym, w ostatnich latach tematyka form testamentu, w tym testamentów szczególnych, stała się także przedmiotem szerszego zainteresowania doktryny i zwiększonej liczby orzeczeń sądowych. Dotyczy to przede wszystkim testamentu ustnego jako najczęściej występującego w praktyce spośród testamentów szczególnych, ale również innych form testamentu, jak testament allograficzny, podróżny i wojskowy. Przepisy o formie testamentu budzą liczne wątpliwości co do zakresu ich zastosowania (co dotyczy testamentu podróżnego i wojskowego), ryzyka fałszowania ich treści (co dotyczy testamentu ustnego), czy konstytucyjności odnoszących się do nich unormowań (co dotyczy testamentu wojskowego). Wskazane argumenty przemawiają za potrzebą systemowej zmiany regulacji odnoszącej się do formy testamentu. Proponowane zmiany objęły konsekwentnie również przepisy odnoszące się do terminów i przesłanek utrzymania w mocy testamentów szczególnych (art. 955 k.c.), a także tzw. bezwzględnej (art. 956 k.c.) oraz tzw. względnej (art. 957 k.c.) niemożliwości bycia świadkiem testamentu.

Kolejnym istotnym problemem występującym w procesie stosowania prawa przez sądy jest kwestia tzw. podwójnych postanowień spadkowych. Zdarzają się sytuacje, gdy w obrocie prawnym występują dwa (rzadko jeszcze więcej) postanowienia stwierdzające nabycie spadku po tej samej osobie. Zwykle są to postanowienia tożsamej treści co do kręgu spadkobierców, niemniej niedopuszczalne jest istnienie dwóch różnych postanowień rozstrzygających tę samą kwestię. Stąd projektowany przepis art. 669² k.p.c. wprowadza rozwiązanie, którego celem jest wyeliminowanie z obrotu prawnego kolejnego prawomocnego postanowienia spadkowego wydanego w odniesieniu do tego samego spadku, bez konieczności wnoszenia skargi o wznowienie postępowania czy skargi nadzwyczajnej.

Testament allograficzny.

Jedną z form testamentu szczególnego jest testament allograficzny, uregulowany w art. 951 ustawy – Kodeks cywilny (dalej: k.c.). Dotychczasowe doświadczenia praktyczne związane z funkcjonowaniem tej formy testamentu jednoznacznie wskazują na celowość uchylenia art. 951 k.c. Forma ta bardzo rzadko występuje w praktyce. W świetle danych dostępnych w bazach informacji prawnej, w obecnym stuleciu wydano jedynie kilkanaście orzeczeń sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego, które dotyczyłyby wprost tej formy testamentu. W doktrynie podnosi się, że wpływa na to „mała świadomość społeczna, że taka forma testamentu jest dopuszczalna, likwidacja analfabetyzmu, a przez to łatwość sporządzenia testamentu własnoręcznego, duża dostępność notariuszy, przed którymi można sporządzić testament notarialny, trudności praktyczne w sporządzeniu tego testamentu, a nadto istotne ryzyko jego wadliwości”. Podkreślić należy zwłaszcza powszechną obecnie możliwość skorzystania z formy aktu notarialnego w świetle dostępności kancelarii notarialnych. Dostęp do notariuszy jest bowiem w praktyce często znacznie szerszy niż dostęp do urzędników wskazanych w treści uchylanego przepisu tzn. wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo

gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego. Wszystko to oznacza, że przyczyny, które leżały u podstaw wprowadzenia tej formy testamentu do prawa polskiego, w zasadzie wygasły. Obserwacja praktyki sporządzania testamentu w tej formie pozwala też zauważyć, że podmioty, przed którymi sporządzany jest testament allograficzny, często nie mają wykształcenia prawniczego oraz nie znają przepisów odnoszących się do tej formy testamentu. Powoduje to liczne błędy formalne prowadzące do jego nieważności, w rezultacie czego powstaje ewentualne zagadnienie ponoszenia odpowiedzialności odszkodowawczej przez podmioty publiczne za wyrządzoną z tego tytułu szkodę. Przykładem tego jest stan faktyczny w sprawie zakończonej wyrokiem Sądu Najwyższego z 18 listopada 2015 r. (III CSK 16/15). Forma ta nie daje więc gwarancji bezpieczeństwa prawidłowego sporządzenia testamentu, którą powinny zapewniać testamenty w formie zwykłej. Wszystko to przemawia za jej usunięciem z Kodeksu cywilnego.

Testament ustny.

Kolejną problematyczną w praktyce formą testamentu szczególnego w polskim systemie prawnym jest testament ustny uregulowany w art. 952 k.c. Ta forma oświadczenia woli spadkodawcy przysparza problemy dowodowe w praktyce sądowej. W doktrynie podnosi się – na podstawie obserwacji praktyki sądowej, że przypadki fałszowania testamentów ustnych są o wiele częstsze niż innych testamentów. Stąd w literaturze przedmiotu proponuje się istotną zmianę treści art. 952 k.c. lub nawet jego uchylenie. Za nieprzekonujące uznano argumenty za usunięciem z Kodeksu cywilnego tej formy testamentu. Testator powinien mieć możliwość sporządzenia testamentu w tych przypadkach szczególnych, w których zagraża mu śmierć lub utrata zdolności do testowania, a nie jest w stanie sporządzić testamentu w formie zwykłej (np. na skutek wypadku samochodowego czy zawału serca). W projekcie przyjęto argumenty przemawiające za zmianą treści art. 952 k.c. Konieczne było zawężenie sytuacji, w których sporządzenie testamentu ustnego jest dopuszczalne oraz modyfikacja w zakresie sposobów stwierdzenia jego treści.

Marginalne znaczenie testamentu podróznego w obrocie prawnym.

W polskim systemie prawa cywilnego występuje forma testamentu, którego sporządzenie jest możliwe jedynie podczas podróży na statkach morskich lub powietrznych zwana w nauce prawa „testamentem podróznym” (art. 953 k.c.) Z uwagi na to, że osoba znajdująca się na statku morskim lub powietrznym praktycznie zawsze ma możliwość sporządzenia testamentu holograficznego (własnoręcznego), w doktrynie postuluje się jak najszybsze usunięcie instytucji „testamentu podróznego”. Negatywną ocenę dla istnienia tej formy testamentu uzasadnia się także tym, że taka forma rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci jest „praktycznie martwą instytucją” i ma małe zastosowanie w praktyce. Ponadto, jest to forma dla potencjalnych testatorów niebezpieczna ze względu na wątpliwości interpretacyjne.

Trafnie bowiem zauważono, że nic nie stoi na przeszkodzie, aby podrózny sporządził taki testament na pokładzie w formie własnoręcznej, a gdyby chciał sporządzić testament w formie publicznej, przed wyjazdem udałby się do notariusza. Należy zauważyć, że w praktyce w rzeczywiste kryzysowych sytuacjach związanych z zatonięciem statku, testament podrózny sporządzony na papierze w większości przypadków zostanie po prostu utracony.

Problemy związane z funkcjonowaniem w obrocie przepisów szczególnych dotyczących testamentów wojskowych.

W prawie polskim instytucja testamentu wojskowego uregulowana jest w art. 954 k.c., a także rozporządzeniem Ministra Obrony Narodowej z 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych. W doktrynie wskazuje się na wątpliwości związane ze zgodnością z Konstytucją unormowania tej formy testamentu w rozporządzeniu, ze względu na fakt, że art. 954 k.c. ma nie spełniać wymagania doprecyzowania treściowego rozporządzenia regulującego testamenty wojskowe (przykładowo nie wskazuje on nawet w ogólności tego, w jakich okolicznościach powinno być dopuszczalne sporządzenie testamentu tej treści). Dodatkowo podnosi się, że testament wojskowy nie jest wykorzystywany w praktyce.

Współwystępowanie w obrocie prawnym kilku postanowień sądowych stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy.

W przypadku wydania kolejnego postanowienia co do tego samego spadku dochodzi do naruszenia art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c. poprzez orzeczenie przez sąd w przedmiocie, co do którego zapadło już wcześniej prawomocne rozstrzygnięcie. Ponowne postanowienia spadkowe zostają zatem wydane w warunkach *res iudicata*, wyznaczonych poprzednim postanowieniem spadkowym (art. 366 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c.). W sytuacji wydania dwóch merytorycznie odmiennych postanowień dochodzi ponadto do naruszenia podstawowych praw i wolności obywatelskich oraz zagrożenia dla bezpieczeństwa obrotu, jak również naruszenia konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP) (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 16 czerwca 2021 r., I NSNc 164/20, LEX nr 3190965).

Istniejącym aktualnie zasadniczym mechanizmem prewencyjnym służącym zapobieganiu wydawania dwóch lub więcej postanowień spadkowych co do tego samego spadku jest Rejestr Spadkowy prowadzony przez Krajową Radę Notarialną oraz obowiązek sądów zarówno dokonywania wpisów w Rejestrze co do wydania postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku jak i badania wpisów w tym rejestrze przez sąd w chwili wszczęcia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Rejestr Spadkowy w odniesieniu do sądowych postanowień spadkowych funkcjonuje dopiero od 2016 r. i zarejestrowane są w nim jedynie postanowienia, które zostały wydane w sprawach wszczętych po 7 września 2016 r.

Obowiązek badania urzędów ewidencyjnych istnieje dopiero od 30 listopada 2020 r., gdy w § 148 zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 19 czerwca 2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS z 2019 r. poz. 138 z późn. zm.; dalej jako: „instrukcja sądowa”) wyraźnie nałożono na sąd obowiązek ustalenia, czy wcześniej zarejestrowano już sprawę spadkową po tym samym spadkodawcy. Przed 30 listopada 2020 r. istniał obowiązek dołączenia do akt sprawy toczącej się w postępowaniu spadkowym akt spraw spadkowych zakończonych, dotyczących spadku po tym samym spadkodawcy. Z obowiązku tego można było wysnuć wniosek o obowiązkowym sprawdzeniu przez sekretariat, czy w danym sądzie toczyła się już sprawa po danym spadkodawcy, a więc w praktyce analizie systemów informatycznych, a przed wprowadzeniem w sądach skorowidzów alfabetycznych w postaci elektronicznej – skorowidzów spadkodawców prowadzonych w formie papierowej.

Analiza akt spraw sądowych w toku prac koncepcyjno-analitycznych wykazała, że pomimo istnienia ww. obowiązków, nie zawsze były one wypełniane, a bynajmniej brak jest w aktach sprawy potwierdzenia ich wypełnienia, ewentualnie wpisy do Rejestru Spadkowego następowały z dużym opóźnieniem. Przyczyny wydawania podwójnych postanowień spadkowych leżą także w okolicznościach pozasądowych, tj. wynikają z niewiedzy uczestników czy ich zaniedbań.

Obecnie obowiązujące przepisy dają możliwość skorygowania przypadków, gdy w obrocie prawnym występuje kilka rozstrzygnięć w przedmiocie tego samego spadku. Instrumentami służącymi usuwaniu z obrotu prawnego kolizji kilku postanowień spadkowych po tym samym spadkodawcy jest skarga o wznowienie postępowania (art. 524 § 1 k.p.c. w zw. z art. 403 § 2 k.p.c. *in principio* w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) oraz skarga nadzwyczajna (art. 89 § 2 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym – Dz.U. z 2023 r. poz. 1093, 1532 i 1672).

Ograniczeniem w przypadku skargi o wznowienie postępowania jest termin na jej wniesienie, który wynosi 3 miesiące od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia, a gdy podstawą jest pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji – od dnia, w którym o wyroku dowiedziała się strona, jej organ lub jej przedstawiciel ustawowy (art. 407 § 1 k.p.c.). Zasadniczo nie można przy tym żądać wznowienia po upływie lat dziesięciu od dnia uprawomocnienia się wyroku, z wyjątkiem przypadku, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana (art. 408 k.p.c.).

Z kolei termin do wniesienia skargi nadzwyczajnej od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. wynosi 6 lat od dnia wejścia w życie ustawy, to jest upłynął z dniem 3 kwietnia 2024 r. (art. 115 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym).

Obecnie istniejące regulacje nie są zatem w pełni wystarczające do wyeliminowania postanowienia spadkowego wydanego w warunkach *res iudicata* – zwłaszcza po upływie przepisanych terminów. Stąd zaistniała konieczność wprowadzenia regulacji, dającej sądowi, który orzekał jako sąd pierwszej instancji w postępowaniu, w którym wydano prawomocne postanowienie będące przedmiotem uchylenia uprawnienie do uchylenia – także z urzędu – kolejnego postanowienia spadkowego, wydanego w warunkach *res iudicata* – co służyć ma ochronie obrotu prawnego i praw spadkobierców, którzy uzyskali stwierdzenie nabycia spadku, a postanowienie w tym przedmiocie stanowi dla nich wobec osób trzecich wyłączny dowód następstwa prawnego po danym spadkodawcy.

Informacje ujawniane w Rejestrze Spadkowym z zakresu postępowania spadkowego.

Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 679¹ k.p.c., sąd spadku niezwłocznie wpisuje do Rejestru Spadkowego – za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, o którym mowa w art. 95i § 1 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1192 i 2320 oraz z 2021 r. poz. 1177) – prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku oraz prawomocne postanowienie uchylające lub zmieniające postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku. Z dokonanej przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości analizy aktowej wynika, że często wpisy prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku dokonywane były ze znacznym opóźnieniem, a związany z tym brak wiedzy sądu spadku co do wcześniejszego wydania (a nawet już uprawomocnienia) postanowienia spadkowego mógł powodować w konsekwencji wydanie ponownego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku co do tego samego

spadku. Należy mieć na względzie, że – odmiennie niż w przypadku aktów poświadczenia dziedziczenia (dalej: APD), postanowienie spadkowe nie podlega rejestracji w tym samym momencie co jego wydanie. Konieczne jest bowiem uprawnomocnienie się postanowienia spadkowego. Ten moment może zaś znacząco odwlec datę rejestracji postanowienia w Rejestrze Spadkowym. W związku z powyższym w ocenie projektodawcy celowe jest ujawnienie informacji o toczącym się postępowaniu spadkowym już na etapie złożenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Informacja o już toczącym się postępowaniu spadkowym skłoni sąd, do którego wpłynie kolejny wniosek o stwierdzenia nabycia spadku do większej rozważań co do wydania merytorycznego rozstrzygnięcia. Ponadto istotne jest, by ujawnione zostały również informacje o toczących się postępowaniach o zmianę czy uchylenie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, czy o uchylenie aktu poświadczenia dziedziczenia. Informacje te mają być z założenia dostępne sądom i notariuszom.

Obieg informacji między sądem a Krajową Radą Notarialną w zakresie dotyczącym Rejestru Spadkowego.

Aktualnie pomimo szybkiego rozwoju technologii sądy w dalszym ciągu komunikują się z różnymi podmiotami w sposób tradycyjny – w szczególności w zakresie nadawania różnych uprawnień do różnych systemów. Taka tradycyjna komunikacja odbywa się również między sądami a Krajową Radą Notarialną. Przy okazji prac związanych z problematyką współwystępowania w obrocie prawnym kilku postanowień sądowych stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie, Krajowa Rada Notarialna zwróciła uwagę na ten problem, zaś niniejszy projekt wychodzi naprzeciw zgłoszonemu postulatowi.

2. Rekomendowane rozwiązanie, w tym planowane narzędzia interwencji, i oczekiwany efekt

Rezygnacja z testamentu allograficznego.

Mając na względzie wyjątkowo niski praktyczny wymiar istnienia tego rodzaju testamentu szczególnego, przejawiający się w sporadycznym korzystaniu z tej formy testamentu, jak i błędnym sporządzaniu skutkującym nieważnością takiego testamentu, zdecydowano o usunięciu z kodeksu cywilnego tej formy testamentu. Pozwoli to na zwiększenie roli testamentu notarialnego czy własnoręcznego i uniknięcie długotrwałych postępowań spadkowych dotyczących stwierdzenia nieważności testamentu.

W ślad za usunięciem z Kodeksu cywilnego formy testamentu allograficznego, dokonano stosownej zmiany w ustawie o opłacie skarbowej, a mianowicie uchylona została odwołująca się do tej formy testamentu pozycja 5 tabeli części I Załącznika do ustawy, zatytułowanego „Wykaz przedmiotów opłaty skarbowej, stawki tej opłaty oraz zwolnienia” (art. 6 projektu).

Zmiany w zakresie testamentów ustnych.

W szczególności ograniczono możliwość sporządzenia testamentu ustnego do przypadków wywołanych przez szczególne i nagłe okoliczności, na skutek których zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe albo nadmiernie utrudnione, gdy jednocześnie zachodzi obawa rychłej śmierci spadkodawcy. Obawa rychłej śmierci spadkodawcy nie musi być przy tym zawsze wywołana bezpośrednio przez zaistnienie takich szczególnych i nagłych okoliczności. Jako przykłady takich szczególnych i nagłych okoliczności można wskazać powódź, pandemię, atak terrorystyczny, wypadek samochodowy, czy nawet różne rodzaje działań zbrojnych. Za zbędne uznano dokonanie wymienienia przykładów takich szczególnych i nagłych okoliczności w przepisie, gdyż takie wymienienie nie miałoby i tak charakteru enumeratywnego. Odmiennie niż dotychczas, do sporządzenia testamentu nie wystarczy więc samo zaistnienie obawy rychłej śmierci spadkodawcy albo samo zaistnienie szczególnych okoliczności, wskutek których zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe albo bardzo utrudnione. Proponowane rozwiązanie prowadzi do połączenia tych przesłanek. Dodatkowo podkreśla, że przesłanką umożliwiającą sporządzenie przez testatora testamentu ustnego powinna być nie tylko szczególność sytuacji, w której on się znajduje, ale też jej nagłość. Takie rozwiązania powinny wyeliminować możliwość sporządzania testamentu ustnego w tych przypadkach, gdy dana osoba będzie mogła bez większego trudu sporządzić testament w jednej z form zwykłych (własnoręcznej lub notarialnej). Dotyczy to zwłaszcza osób pozostających w szpitalach, hospicjach lub domach pomocy społecznej. W świetle badań aktowych są bowiem one niewątpliwie najczęstszym w praktyce miejscem sporządzania testamentów w formie ustnej. Na podstawie obserwacji empirycznej w literaturze niemieckiej, austriackiej i szwajcarskiej zauważa się, że sporządzanie w tych miejscach testamentów w formie szczególnej jest najczęstsze w praktyce nawet mimo tego, iż prawie zawsze istnieje wówczas teoretyczna możliwość wezwania do testatora notariusza. Zazwyczaj stan zdrowia takich osób nie będzie wyłączał możliwości sporządzenia testamentu w formie zwykłej oraz nie będzie zachodziło nagłe pogorszenie stanu zdrowia testatora uzasadniającego obawę rychłości jego śmierci. Oceny tego typu sytuacji trzeba będzie jednak

dokonywać każdorazowo *ad casu*. Mogą zaistnieć przypadki, w których z powodu stanu zdrowia spadkodawcy nie będzie zarówno możliwości sporządzenia testamentu w formie własnoręcznej, jak i wezwania do niego przed chwilą jego śmierci notariusza. Ponadto środkiem ochrony rzeczywistej woli testatora powinno być dokładne badanie przez sąd jego stanu świadomości i swobody z chwili testowania. Odrzucono także przyjęcie rozwiązania, zgodnie z którym sporządzenie testamentu ustnego byłoby możliwe wówczas, gdyby testator nie mógł sporządzić testamentu w formie aktu notarialnego (a więc niezależnie od tego, czy mógłby sporządzić testament w formie własnoręcznej). Zwrócono uwagę na mogące się pojawiać niekiedy w praktyce problemy z wykazaniem tego, kiedy taka „niemożliwość albo nadmierne utrudnienie sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego” rzeczywiście ma miejsce. Należy również opowiedzieć się przeciwko rozszerzeniu możliwości sporządzania testamentów w formie ustnej, które byłoby skutkiem takiej zmiany. Nie zdecydowano się też zastąpić określenia „obawa rychłej śmierci” innym sformułowaniem. Uznano, że jest ono już ugruntowane w języku prawnym i prawniczym, a za utrzymaniem przesłanki „obawy rychłej śmierci” przemawia to, że była ona przedmiotem licznych orzeczeń Sądu Najwyższego zmierzających do nadaniu temu pojęciu subiektywno-objektywnego znaczenia (por. zwłaszcza postanowienie Sądu Najwyższego z 25 lipca 2003 r., V CK 120/02, OSNC 2004, nr 10, poz. 159 z tezą: „W stanach chorobowych, które nieuchronnie prowadzą do zgonu chorego, ustawową przesłankę obawy rychłej śmierci (art. 952 § 1 k.c.) można uznać za spełnioną wówczas, gdy w stanie zdrowia następuje nagle pogorszenie lub pojawiają się nowe rokowania wskazujące na nadzwyczajną bliskość czasową śmierci spadkodawcy.”). Spójnik „lub” łączący dotychczas sytuację niemożliwości sporządzenia testamentu w formie zwykłej oraz sytuację nadmiernego utrudnienia jego sporządzenia, zastąpiono spójnikiem „albo”. Nie zmienia to dotychczasowej treści przepisu, ale dostosowuje go do innych norm Kodeksu cywilnego, w których niemożliwość zaistnienia danej sytuacji przeciwstawiana jest znacznemu utrudnieniu jej wystąpienia, gdyż nie mogą one istnieć równocześnie (co oddaje spójnik „albo” – zob. art. 363 § 1, art. 561 § 3 k.c.).

Znaczące zmiany wprowadzono w zakresie sposobów stwierdzania treści testamentu ustnego. Na podstawie obserwacji praktyki zauważono, że fałszerstwa i nadużycia mają swoją przyczynę w możliwości stwierdzania treści testamentu ustnego w drodze protokołu niepodpisanego przez spadkodawcę albo ustnych zeznań świadków testamentu. Zwłaszcza dotychczas istniejąca możliwość stwierdzenia treści tego testamentu przez zeznania świadków przed sądem budzi w praktyce duże ryzyko jego fałszowania. Spotyka się bowiem sytuacje osób zeznających po śmierci spadkodawcy, że sporządził on testament w formie ustnej, lecz brak jest poza tym innych dowodów na złożenie przez testatora takiego oświadczenia woli. Stwarza to liczne wątpliwości co do prawdziwości zeznań składanych przez takich świadków. Sąd zdecydowano się na usunięcie z Kodeksu cywilnego możliwości stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków, uznawszy ten sposób stwierdzania treści testamentu ustnego za niedający wystarczającej pewności co do tego, że dana osoba rzeczywiście złożyła dane oświadczenie. Wskazana zmiana powinna istotnie przyczynić się do ograniczenia skuteczności podejmowanych prób fałszowania testamentów ustnych. Z treścią projektowanej zmiany koresponduje uchylenie norm procesowych (art. 661 i art. 662 k.p.c.), które określały sposób stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków. Na skutek zmiany dotychczasowej treści art. 952 § 3 k.c. i usunięcia z niej stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków stały się one bezprzedmiotowe. Jednocześnie dostrzeżono, że w praktyce sposób stwierdzenia treści testamentu ustnego polegający na tym, że pismo z oświadczeniem spadkodawcy mogą podpisać bądź spadkodawca i dwaj świadkowie bądź wszyscy świadkowie (art. 952 § 2 k.c.) jest także podatny na ryzyko fałszowania. W badaniach empirycznych przeprowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości zauważono bowiem, że często takie pismo nie zawiera podpisu spadkodawcy, lecz jedynie podpisy świadków. Nie zapobiega to dostatecznie praktyce antydatowania takiego pisma na chwilę między śmiercią spadkodawcy, a upływem terminu roku od deklarowanej przez świadków daty złożenia oświadczenia woli przez testatora. Aby uniknąć takich sytuacji, w projektowanym przepisie wyraźnie wskazano, że pismo powinno zawierać podpis spadkodawcy. Może być to dowodem, że zapoznał się on z takim dokumentem oraz skontrolował jego treść, a ponadto może umożliwiać kontrolę przez biegłego tego, czy podpis rzeczywiście pochodzi od spadkodawcy. Możliwe będzie jednak wciąż powstanie sytuacji, w której świadkowie testamentu ustnego będą wskazywać przed sądem, że podpisane przez nich pismo stwierdzające treść testamentu ustnego zostało zniszczone lub zaginęło. Umożliwić to będzie w teorii wykazanie zeznaniami świadków treści testamentu ustnego, który potencjalnie nigdy nie został podpisany przez spadkodawcę. W toku dyskusji odrzucono jednak przyjęcie zasady, że w takich przypadkach jedynym dowodem na sporządzenie przez testatora testamentu ustnego powinien być oryginał pisma z podpisem testatora oraz świadków. Brak oryginału pisma powinien podlegać ocenie przez sąd na zasadach ogólnych i zapewne prawie zawsze w praktyce będzie prowadził do uznania, że do sporządzenia testamentu ustnego w rzeczywistości nie doszło. Po zmianie przepisu nie powinno budzić wątpliwości, że stwierdzenie treści testamentu ustnego przez sporządzenie pisma, o którym mowa w art. 952 § 2 k.c., generalnie możliwe jest tylko za życia spadkodawcy i powinno nastąpić niezwłocznie po chwili złożenia przez niego oświadczenia. Potwierdza to zawarte w proponowanym przepisie sformułowanie o konieczności

niezwłocznego stwierdzenia treści testamentu poprzez spisanie oświadczenia spadkodawcy przez jednego ze świadków, a następnie podpisanie pisma przez spadkodawcę i co najmniej trzech świadków (którzy teoretycznie mogą się pod nim podpisać już po złożeniu podpisu przez spadkodawcę i następnie jego śmierci). Termin „niezwłoczny” jest zwrotem elastycznym i stosowanym w wielu przepisach Kodeksu cywilnego. W odniesieniu do stwierdzenia treści testamentu ustnego w sposób określony w art. 952 § 2 k.c. termin ten zostanie zapewne doprecyzowany na tle konkretnych przypadków przez orzecznictwo. W wyraźny sposób potwierdzono też – w nawiązaniu do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 23 listopada 2001 r. (III CZP 54/01), że pismo powinno być spisane przez jednego ze świadków. Nie ma bowiem żadnych racjonalnych powodów, aby było ono sporządzane przez osobę trzecią, która mogła nie uczestniczyć w akcie testowania, a mogłaby potencjalnie wpływać na treść pisma. W toku dyskusji nad projektowanymi zmianami odrzucono też możliwość zastąpienia podpisu spadkodawcy formą zastępczą określoną w art. 79 k.c., a więc jego tuszowym odciskiem palca, gdyż uznano, że oświadczenie testatora o zapoznaniu się z treścią pisma ma charakter oświadczenia wiedzy, a nie oświadczenia woli. Wyraźnie też przesądzono, że jeżeli świadków testamentu było więcej niż trzech, wystarczające jest podpisanie dokumentu przez trzech z nich. Rozstrzygać będzie to wątpliwości zgłaszane dotychczas w doktrynie. Zdecydowano się również na uproszczenie treści pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego poprzez usunięcie z niego takich elementów jak miejsce i data oświadczenia testatora oraz miejsce i data sporządzenia pisma. Po pierwsze, w założeniu nowej treści art. 952 § 2 k.c. takie pismo będzie sporządzane prawie zawsze natychmiast po złożeniu przez testatora jego oświadczenia (co podkreślono poprzez użycie w projekcie słowa „niezwłocznie”), a po drugie, okoliczności te mogą zostać odtworzone przez zeznania świadków. Zamieszczenie tych elementów w treści przepisu stwarzałoby zaś wątpliwości co do tego, czy ich brak w piśmie wpływa na skuteczność stwierdzenia treści testamentu ustnego.

Umożliwiono stwierdzenie treści testamentu ustnego za pomocą nagrania audiowizualnego. W proponowanym art. 952 § 3 k.c. uznano, że treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że ustne oświadczenie spadkodawcy złożone w obecności świadków zostanie utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych. Tak jak podpis spadkodawcy pod pismem stwierdzającym treść testamentu ustnego jest realnym dowodem, że do złożenia oświadczenia woli przez spadkodawcę doszło, tak takim dowodem może być również nagranie oświadczenia testatora w sposób umożliwiający identyfikację zarówno jego, jak i co najmniej trzech świadków. Identyfikacja ta nie musi zawsze oznaczać podania przez te osoby na nagraniu imion i nazwisk, gdyż wystarczające może być bezsporne ustalenie tożsamości tych osób po ich wyglądzie lub funkcji.

Obie formy stwierdzenia treści testamentu ustnego powinny być ze sobą równoważne. Oznacza to, że żadna z nich nie powinna być traktowana jako subsydiarna wobec drugiej (choć, na skutek szczególnego charakteru i nagłości zdarzeń uzasadniających sporządzenie testamentu ustnego, można zakładać, że w praktyce częściej będą występowały sytuacje, w których oświadczenie testatora będzie utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych). Nagranie powinno zostać przekazane na trwałym nośniku danych notariuszowi lub do sądu spadku nie później niż w ciągu trzech miesięcy od dnia otwarcia spadku. Ograniczenie w opisywanym przypadku możliwości stwierdzania treści testamentu ustnego relatywnie krótkim terminem zawitym ma na celu ograniczenie prób fałszowania takiego testamentu wiele lat po śmierci spadkodawcy. Użycie sformułowania „nie później niż” oznacza, że nośnik ten może być przekazany notariuszowi także po chwili testowania przez daną osobę fizyczną, lecz jeszcze przed jej śmiercią. Przykładem tego może być sytuacja, w której po chwili testowania testator zapadnie w śpiączkę, z której nie wybudzi się do śmierci po kilku miesiącach lub latach. W takim przypadku do chwili śmierci spadkodawcy możliwe będzie przekazanie nośnika z nagraniem oświadczenia woli testatora notariuszowi, który sporządzić powinien protokół z przyjęcia na przechowanie testamentu (por. art. 107 § 2 w zw. z art. 107 § 1 Prawa o notariacie). Po chwili śmierci spadkodawcy zastosowanie do takiej sytuacji znajdują art. 646–653 k.p.c. w zw. z planowanym art. 654 k.p.c. Ponieważ będzie już wówczas można określić, który sąd jest sądem spadku, pozwoli to również na przekazanie nagrania na trwałym nośniku danych także do tego sądu (art. 653 k.p.c. w zw. z planowanym art. 654 k.p.c.).

Nośnik ten nie powinien być przy tym utożsamiany z urządzeniem, na którym doszło do sporządzenia takiego nagrania. Nie jest więc konieczne złożenie u notariusza lub w sądzie spadku np. telefonu komórkowego, którym utrwalono ustne oświadczenie spadkodawcy. Konieczne jest jednak, aby takie nagranie (tzn. jego wierna kopia) zostało przesłane do notariusza lub sądu spadku na odpowiednim trwałym nośniku danych (np. pamięć USB, dysk zewnętrzny). Projektodawca ma przy tym świadomość, że prawie na pewno w każdym z takich przypadków stwierdzania treści testamentu ustnego konieczna będzie analiza prawdziwości nagrania przez biegłego. Zdecydowano się jednak podjąć ryzyko dopuszczania stwierdzania treści testamentu ustnego w ten sposób, gdyż z obecnego stanu wiedzy w tym zakresie wynika, że biegli są w stanie zweryfikować, czy dane nagranie nie zostało sfalszowane. Techniczne ryzyko fałszerstw

powinna również ograniczać konieczność obecności na nagraniu świadków (nagranie nie może być bowiem ograniczone wyłącznie do osoby samego testatora). Nie jest natomiast konieczne wyrażne nałożenie w przepisach k.p.c. na sąd obowiązku badania z urzędu tego, czy testament ustny, którego treść byłaby stwierdzana w sposób określony w nowym art. 952 § 3 k.c., został rzeczywiście sporządzony oraz obowiązkowego przesłuchania jego świadków na okoliczność złożenia przez spadkodawcę jego oświadczenia. Uznano bowiem, że taka regulacja byłaby zbędna wobec istnienia art. 670 § 1 k.p.c., zgodnie z którym sąd spadku bada z urzędu, kto jest spadkobiercą testamentowym, a w szczególności bada z urzędu zwłaszcza to, czy spadkodawca pozostawił testament. Oznacza to, że jakakolwiek wątpliwość sądu co do rzeczywistego sporządzenia testamentu ustnego powinna z urzędu pociągać za sobą powołanie biegłego mogącego ustalić, czy nie nastąpiła ingerencja w przedstawione sądowi nagranie. Sąd może wówczas także nakazać poddanie badaniu oryginalnego nośnika, na którym doszło do utrwalenia oświadczenia woli testatora. Jego brak powinien podlegać ocenie przez sąd na zasadach ogólnych i może niekiedy prowadzić do uznania, że do sporządzenia testamentu ustnego w rzeczywistości nie doszło. Z treścią projektowanej zmiany odnoszącej się do stwierdzenia treści testamentu ustnego poprzez stosowne nagranie, koresponduje zmiana art. 651 i 654 k.p.c. Zdecydowano mianowicie, by protokół otwarcia i ogłoszenia testamentu, którego treść została stwierdzona poprzez nagranie audiowizualne, zawierał również informacje umożliwiające identyfikację spadkodawcy oraz świadków, a także treść oświadczenia spadkodawcy (proponowany art. 651 k.p.c.). Rozwiązanie to służyć ma utrwaleniu treści ostatniej woli spadkodawcy również w inny sposób niż tylko na nośniku, którego możliwość odczytu na przestrzeni czasu może zostać utracona.

Powyższe zmiany w zakresie sposobu i terminu stwierdzenia treści testamentu ustnego powinny przyczynić się do dużo dokładniejszego odtworzenia treści oświadczenia woli testatora aniżeli przy poprzedniej regulacji. Nie należy bowiem zapominać, że oświadczenie woli złożone przez testatora ustnie rodzi konieczność stwierdzenia treści testamentu. Jest także oczywiste jak zawodna z czasem może okazać się pamięć świadków testamentu co do treści złożonego w odległej przeszłości testamentu. Z pewnością – mając na uwadze fakt, że w projektowanym przepisie oświadczenie musi zostać spisane niezwłocznie, należy oczekiwać sporządzenia dokładnego protokołu. Odwlekanie spisania oświadczenia spadkodawcy działa na niekorzyść ujawnienia i realizacji jego rzeczywistej ostatniej woli.

Likwidacja instytucji testamentu podróznego.

De lege lata w Polsce, podobnie jak w niektórych ustawodawstwach zagranicznych, występują testamenty, których sporządzenie jest możliwe jedynie podczas podróży na statkach morskich lub powietrznych. Generalnie (ze względu na czasy, w których przepisy je regulujące były tworzone) dotyczą one podróży na statkach morskich, a zdecydowanie rzadziej – tak jak w prawie polskim – podróży na statkach powietrznych (np. w prawie holenderskim i włoskim). W niektórych systemach prawnych testamenty w tej formie nie występują (np. w prawie szwajcarskim oraz prawie austriackim od 1 stycznia 2005 r.).

Generalna ocena wskazanych form testamentów jest jednak w doktrynie tych państw negatywna. Podkreśla się fakt całkowitego ich wyjścia z użycia w praktyce. Zauważa się, w rzeczywistości kryzysowych sytuacjach, przykładowo związanych z zatonięciem statku, testament podrózny sporządzony na papierze w większości przypadków zostanie po prostu utracony. Podobne uwagi można zresztą odnieść do testamentów sporządzanych na statkach powietrznych w wypadku ich ewentualnej katastrofy. Potrzeba stworzenia możliwości sporządzenia testamentu w szczególnej formie dla osób podróżujących drogą morską lub powietrzną nie jest przy tym oczywista. Nic nie stoi na przeszkodzie, aby podrózny sporządził taki testament na pokładzie w formie własnoręcznej, a gdyby chciał sporządzić testament w formie publicznej, przed wyjazdem udał się do notariusza. W wyjątkowej i nagłej sytuacji możliwe jest zaś sporządzenie testamentu ustnego. Za usunięciem opisywanej formy testamentu przemawia nie tylko brak zastosowania jej w praktyce, ale nawet standardy postępowania polskich przewoźników. Z badań przeprowadzonych przez przedstawicieli doktryny, którzy wysyłali oficjalne zapytania do różnych linii morskich i lotniczych o możliwość sporządzenia testamentu podróznego przed kapitanem ich linii, wynika, że możliwość taka faktycznie nie występuje. Z informacji uzyskanych od polskiego przewoźnika lotniczego PLL LOT wynika zresztą, że ze względu na brak oficjalnych wytycznych operatora lotniczego kapitan statku nie mógłby wziąć udziału w sporządzeniu takiego testamentu. Brak jest więc przygotowania praktycznego przewoźników i ich pracowników do sporządzania testamentu w tej formie. Oznacza to, że pasażer chcący sporządzić taki testament podczas podróży polskim statkiem powietrznym spotka się w istocie z odmową. Taka odmowa będzie tym bardziej uzasadniona, jeżeli w danym przypadku przemawiać będą za nią względy związane z bezpieczeństwem danego lotu. W doktrynie wskazuje się, że uregulowanie tej formy testamentu szczególnie wynikało z przeświadczenia o

podwyższonym niebezpieczeństwie związanym z podróżowaniem statkiem morskim lub powietrznym, co obecnie nie znajduje odzwierciedlenia w rzeczywistości. Wszystko to przemawia za uchyleniem art. 953 k.c.

Zmiany dotyczące testamentów wojskowych – uregulowanie tej formy w kodeksie cywilnym, zmiana zakresu przedmiotowego i podmiotowego.

Odmienne niż w stosunku do testamentu podróznego, opowiedziano się za utrzymaniem formy testamentu wojskowego jako jednego z testamentów szczególnych, przy czym tę formę testamentu uregulowano w Kodeksie cywilnym oraz w sposób istotny zmodyfikowano zarówno stronę podmiotową jak i przedmiotową tej instytucji.

W prawie polskim instytucja testamentu wojskowego uregulowana jest w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z 1965 r., dla którego podstawę stanowi art. 954 k.c. W doktrynie zauważa się, że instytucja ta „jest martwa” i nie jest w praktyce wykorzystywana. Wynika to przede wszystkim z faktu, że stosownie do § 1 wskazanego rozporządzenia testament w tej formie może być sporządzony wyłącznie w czasie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny lub przebywania w niewoli, co w dwóch pierwszych przypadkach nie miało miejsca od chwili wejścia w życie Kodeksu cywilnego. W doktrynie jest z kolei sporne, czy można w drodze wykładni rozszerzającej zastosować formy testamentu wojskowego w innych sytuacjach, zwłaszcza w przypadkach udziału polskich żołnierzy w operacjach pokojowych międzynarodowych sił zbrojnych, czy operacjach wojskowych poza granicami kraju (np. misje w Iraku oraz w Afganistanie). Wskazuje się również na wątpliwości związane ze zgodnością unormowań tej formy testamentu z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej ze względu na to, że art. 954 k.c. nie spełnia wymagań co do doprecyzowania treści rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 1965 r. Nie wskazuje on nawet w ogólności tego, w jakich okolicznościach powinno być dopuszczalne sporządzenie testamentu wojskowego w jednej z jego form.

Jednocześnie toczące się od lutego 2022 r. działania zbrojne na terenie Ukrainy wywołane agresją Federacji Rosyjskiej wskazują na konieczność ustawowego uregulowania formy szczególnej testamentu na wypadek znalezienia się przez testatora na obszarze objętym działaniami zbrojnymi. Podkreślić należy, że także w większości europejskich systemów prawnych (jak również w większości krajów członkowskich NATO) obowiązują przepisy o szczególnej formie testamentu na wypadek wojny lub innych działań zbrojnych. Testament w takiej formie zazwyczaj może być sporządzony przez osoby będące przedstawicielami sił zbrojnych lub osoby związane z nimi. Analiza prawnoporównawcza wskazuje, że forma testamentu wojskowego nie jest zdezaktualizowana, co pokazują zmiany w prawie francuskim i pozostawienie tej formy w niektórych nowych kodeksach cywilnych (np. holenderskim i czeskim). Na uwagę zasługuje też to, że systemy prawne, które przewidują testamenty wojskowe, szeroko wyznaczają zakres ich potencjalnego zastosowania, obejmując nim inne przypadki niż jedynie te odnoszące się do formalnego wypowiedzenia wojny lub mobilizacji. Wynika to bądź z wyraźnego ich brzmienia (prawo czeskie, francuskie, holenderskie czy włoskie), bądź z przyjmowanej w doktrynie i orzecznictwie wykładni (prawo hiszpańskie). Jak zauważa się trafnie w doktrynie, „żołnierze cały czas pozostają tymi, którzy na rozkaz Rzeczypospolitej Polskiej narażają swoje zdrowie i życie w obronie jej interesów. Nie istnieje obecnie żadna inna, łatwo definiowalna grupa ludzi, którą wysyłano by za granicę w podobnych celach i w której istotę działania byłoby wpisane podobne ryzyko ani wreszcie której rolę z definicji byłoby narażanie życia dla dobra wspólnego”. Ze względu więc na to, że Rzeczpospolita Polska może nakazać członkom sił zbrojnych udział w działaniach bojowych zagrażających ich życiu lub zdrowiu (także w działaniach poza granicami państwa), wydaje się wskazane, aby mieli oni możliwość sporządzenia testamentu w formie zapewniającej im bezpieczeństwo testowania (w sytuacji braku dostępu do notariusza) lub w sposób odformalizowany (w sytuacji bezpośredniego zagrożenia dla ich życia lub zdrowia, np. udziału w działaniach wojennych, odniesienia rany na polu bitwy itp.), gdyż ryzyko utraty przez nich życia jest większe niż w przypadku innych podmiotów. Potencjalna forma testamentu powinna być więc w takich przypadkach złagodzona nawet bardziej, niż miałoby to miejsce przy testamencie ustnym. Jednocześnie instytucja testamentu wojskowego powinna zostać uregulowana w Kodeksie cywilnym, a nie ustawach szczególnych np. ustawie z 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny, gdyż całość przepisów regulujących formę testamentu jako tzw. materia kodeksowa, powinna być unormowana w Kodeksie cywilnym.

Przesłanki sporządzenia testamentu wojskowego, katalog podmiotów mogących sporządzić taki testament.

W projekcie opowiedziano się za rozszerzeniem przesłanek, od których wystąpienia zależy sporządzenie takiego testamentu. Możliwość sporządzenia takiego testamentu powinna istnieć w czasie przebywania przez wymienione w ustawie podmioty na obszarze objętym działaniami zbrojnymi lub w niewoli, jeżeli sporządzenie testamentu w formie aktu notarialnego jest niemożliwe albo nadmiernie utrudnione. Doprecyzowanie „przebywania na obszarze objętym

działaniami zbrojnymi” należy pozostawić orzecznictwu. W toku przekształceń form, w jakich toczą się nowoczesne działania zbrojne, wydaje się, że należy zapewnić takiej regulacji większą elastyczność.

Zgodnie z art. 120 Konwencji Genewskiej z 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych¹ państwa będące stronami Konwencji zobowiązane są zapewnić obywatelom polskim pozostającym w niewoli sporządzenie testamentu zgodnie z prawem polskim. Doświadczenia związane z toczącymi się w ostatnich dekadach konfliktami zbrojnymi (w tym związane z działaniami zbrojnymi na terenie Ukrainy wywołanych agresją Federacji Rosyjskiej) wskazują, że wymóg taki w praktyce w wielu krajach nie jest przestrzegany lub może nie być przestrzegany. W takich przypadkach zazwyczaj spełnione będą przesłanki sporządzenia przez testatora testamentu ustnego, ze względu na szczególnie i nagły charakter sytuacji, jaką jest dostanie się do niewoli, niemożliwość testowania w formie zwykłej oraz istnienie obawy rychłej śmierci spadkodawcy. Aby jednak uniknąć rozważania za każdym razem wątpliwości, co do zaistnienia w danym przypadku przesłanek testamentu ustnego, należałoby umożliwić osobom przebywającym w niewoli sporządzenie testamentu w jednej z form przewidzianych dla testamentu wojskowego.

Sygnałem braku możliwości właściwego działania podmiotów wykonujących funkcje publiczne na danym obszarze objętym działaniami zbrojnymi (a także dowodem na to, że dany obszar jest rzeczywiście objęty takimi działaniami) może być niemożliwość sporządzenia przez testatora testamentu w formie publicznej, jaką jest forma aktu notarialnego. Testator może jednocześnie obawiać się tego, że sporządzony przez niego testament w formie własnoręcznej na skutek działań zbrojnych zostanie zniszczony lub zagubiony. Z tego więc względu w art. 954 § 1 k.c. zdecydowano się na przyjęcie rozwiązania odmiennego niż w art. 952 § 1 k.c. Skutkiem tego będzie możliwość sporządzenia testamentu wojskowego także w sytuacjach, w których testator potencjalnie mógłby sporządzić testament własnoręczny, jednak nie ma on możliwości sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego lub możliwość ta jest nadmiernie utrudniona. Doprecyzowanie tego, w jakich sytuacjach przesłanka ta jest rzeczywiście spełniona należy pozostawić orzecznictwu. Sytuacja wybuchu wojny lub zaistnienia innych działań zbrojnych ma na tyle wyjątkowy charakter, że w razie ich powstania należy umożliwić sporządzenie testamentu w ułatwionej formie nie tylko członkom sił zbrojnych, ale też wszystkim innym osobom zaangażowanym w działania zbrojne. Przykładem tego jest obecnie obowiązująca regulacja rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 1965 r., której nie chciano zawężać. Jednocześnie chciano posłużyć się na tyle szerokimi sformułowaniami, aby mogły one objąć wszystkie podmioty objęte obecnie rozporządzeniem Ministra Obrony Narodowej z 1965 r. Ma być to więc: żołnierz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, osoba pełniąca służbę w jednostkach zmilitaryzowanych oraz inna osoba zaangażowana w działania zbrojne. Pojęcie osób pełniących służbę w jednostkach zmilitaryzowanych powinno być rozumiane tak samo jak w przepisach ustawy o obronie Ojczyzny. Są to więc przede wszystkim osoby pełniące służbę w jednostkach zmilitaryzowanych przydzielonych do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej lub wykonujących ustawowe zadania utrzymania bezpieczeństwa i porządku wewnętrznego. Z kolei pojęcie „innych osób zaangażowanych w działania zbrojne” ma obejmować swoim zakresem wszystkie osoby objęte obecnymi przepisami rozporządzenia 18 Ministra Obrony Narodowej z 1965 r., a także dodatkowo podmioty, na które zwrócono uwagę w opiniach, jakie do pierwotnego projektu ustawy wpłynęły w toku konsultacji społecznych. Pojęcie to obejmie więc m.in. pracowników wchodzących w skład jednostek wojskowych wykonujących zadania poza granicami państwa, cywilny personel medyczno-sanitarny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, osoby cywilne wchodzące w skład personelu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, w rozumieniu obowiązujących Rzeczpospolitą Polską przepisów prawa międzynarodowego, osoby cywilne towarzyszące Siłom Zbrojnym Rzeczypospolitej Polskiej, w tym osoby wchodzące w skład personelu organizacji „Polski Czerwony Krzyż” i innych ochotniczych organizacji udzielających pomocy wojskowej służbie zdrowia, osoby wykonujące czynności duszpasterskie w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz członków służb pomocniczych i inne osoby wykonujące świadczenia osobiste na rzecz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Osobami zaangażowanymi w działania zbrojne są też inne osoby cywilne, jeżeli znajdują się na obszarze będącym pod wyłącznym zarządem organów wojskowych albo na jednostce pływającej Marynarki Wojennej lub na statku powietrznym należącym do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Wyliczenie to nie ma jednak charakteru enumeratywnego a pojęcie „innych osób zaangażowanych w działania zbrojne” powinno być interpretowane elastycznie w sposób dostosowany do okoliczności danego przypadku i zmieniających się form, w jakich

¹ Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171 z późn. zm. Zgodnie z tym przepisem: „Testamenty jeńców wojennych sporządzane będą w taki sposób, aby odpowiadały warunkom ważności wymagany przez ustawodawstwo kraju ich pochodzenia, który powinien podjąć niezbędne środki w celu podania tych warunków do wiadomości Mocarstwa zatrzymującego. Na prośbę jeńca wojennego, a w każdym razie po jego śmierci, testament przekazany będzie niezwłocznie Mocarstwu opiekuńczemu, a uwierzytelniony odpis przesłany będzie do Centralnego Biura Informacji”.

toczą się nowoczesne działania zbrojne. Przykładowo pojęcie to może obejmować także funkcjonariuszy służb specjalnych, jeżeli rzeczywiście są oni w danym przypadku „zaangażowani w działania zbrojne”.

Regulacje dotyczące formy sporządzenia testamentu wojskowego i procedury ustalenia jego treści.

Przyjęto trzy formy, w których testament wojskowy może być sporządzony. Tak jak dotychczas to było przewidziane w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z 1965 r. projekt przewiduje sporządzenie testamentu przed świadkami: minimum dwoma (jeżeli spadkodawca może podpisać się na sporządzonym piśmie poświadczającym treść jego testamentu - proponowany art. 954¹ § 2 k.c.) oraz minimum trzema (jeżeli spadkodawca nie może podpisać się na takim dokumencie – proponowany art. 954¹ § 3 k.c.). Uznano bowiem, że dotychczas obowiązująca regulacja, mimo że w większym stopniu odformalizowana względem regulacji odnoszącej się do testamentu ustnego, w wystarczający sposób zapewnia zarówno bezpieczeństwo, jak i możliwość testowania w tak szczególnej sytuacji, jak pozostawanie przez testatora na terenie objętym działaniami zbrojnymi. Tak jak w przypadku testamentu ustnego, w szczególnym wypadku sytuacji, w której spadkodawca nie może się podpisać, wyjątkowo zdecydowano się przyjąć, że jego oświadczenie w obecności świadków może być także utrwalone za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk na trwałym nośniku danych. Nagranie to powinno zostać przekazane na takim nośniku danych notariuszowi lub do sądu spadku nie później niż w ciągu trzech miesięcy od dnia otwarcia spadku. Także w tym przypadku ograniczenie możliwości stwierdzania treści testamentu ustnego relatywnie krótkim terminem zawitym ma na celu ograniczenie prób fałszowania takiego testamentu, także wiele lat po śmierci spadkodawcy. Na tle art. 954¹ § 3 k.c. obie formy stwierdzenia treści testamentu wojskowego są równoważne i żadna z nich nie powinna być traktowana jako subsydiarna wobec drugiej. Nie zdecydowano się zarazem na rezygnację z możliwości sporządzania przez świadków testamentu pisma, w którym utrwalona mogłaby być treść oświadczenia testatora. Przeważał za tym argument odwołujący się do możliwych ograniczeń w posiadaniu i posługiwaniu się urządzeniami rejestrującymi obraz i dźwięk na obszarze objętym działaniami zbrojnymi.

Odrzucono natomiast możliwość sporządzenia testamentu w tej formie przed urzędnikiem wojskowym (np. sędzią wojskowym, prokuratorem wojskowym, dowódcą jednostki wojskowej, czy kierownikiem jednostki zmilitaryzowanej). Zadecydował o tym argument odwołujący się do niewielkiej dostępności tych osób w strukturach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (co odnosi się do sędziów wojskowych), a także ewentualnego braku wiedzy prawnej innych podmiotów (dowódcy jednostki wojskowej albo kierownika jednostki zmilitaryzowanej) i ryzyko popełnienia przez nich błędów formalnych wpływających na ważność testamentu.

W razie obawy rychłej śmierci spadkodawcy wskutek odniesionych ran lub choroby, testament może być sporządzony również w ten sposób, że spadkodawca oświadczy ostatnią wolę ustnie wobec co najmniej dwóch świadków, choćby niejednocześnie obecnych. Wówczas treść testamentu powinna być w ciągu roku od dnia otwarcia spadku stwierdzona przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem. Uznano, że do zachowania powyższego terminu powinno wystarczyć złożenie przed jego upływem wniosku do sądu spadku o przesłuchanie świadków. Termin roczny powinien być wystarczający dla przesłuchania przez sąd świadków, a celem jego wprowadzenia jest uniknięcie sytuacji pojawiania się „świadków testamentu” po wielu latach od zakończenia działań zbrojnych. Możliwa jest też jednak sytuacja, w której – po śmierci testatora w krótkim czasie po sporządzeniu testamentu na skutek odniesionych ran – będą nadal trwały działania zbrojne wpływające na funkcjonowanie sądów i świadków, a rozwiązania zaproponowane dla sytuacji opisanej w art. 954¹ § 4 k.c. w projektowanych przepisach postępowania cywilnego (art. 663¹–663² k.p.c.; por. poniżej) nie będą mogły być zastosowane. Możliwe jest również zaistnienie sytuacji, w której jedynie konkretny świadek nie będzie mógł z przyczyn obiektywnych (np. pozostawania w niewoli) wypełnić nałożonych na niego obowiązków. We wszystkich tych sytuacjach znacząco utrudnione będzie stwierdzenie treści testamentu wojskowego. Stąd uznano, że konieczne jest jednoznaczne przesądzenie w przepisie, że bieg terminu z art. 954¹ § 4 k.c. ulega zawieszeniu, jeżeli złożenie wniosku do sądu spadku lub przesłuchanie świadków nie jest możliwe z powodu siły wyższej. Jest to bowiem termin zawity, do którego przepisy o zawieszeniu biegu przedawnienia z powodu siły wyższej (art. 121 pkt 4 k.c.) mogłyby być zastosowane jedynie przez analogię.

Uchylenie możliwości stwierdzenia treści testamentu ustnego przez zeznania świadków (tzn. art. 661-662 k.p.c.) spowodowała konieczność wprowadzenia do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego art. 663¹ oraz art. 663², które regulowałyby stwierdzenie treści testamentu wojskowego w jego formie określonej w art. 954 § 4 Kodeksu cywilnego.

Wzorowane są one na dotychczasowych art. 661-662 Kodeksu postępowania cywilnego odnoszących się do testamentu ustnego.

Skutkiem przeniesienia do Kodeksu cywilnego przepisów odnoszących się do formy testamentu wojskowego oraz uchylenia art. 954 k.c. będzie także automatyczne uchylenie z tą samą datą Rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej w sprawie testamentów wojskowych z dnia 30 stycznia 1965 r.

Utrata mocy testamentów szczególnych.

Zmiana przesłanek sporządzenia testamentu ustnego oraz zakresu podmiotowego oraz przesłanek sporządzenia testamentu wojskowego, spowodowały problem z objęciem ich dotychczasową treścią art. 955 k.c. regulującego zasady utraty mocy przez testamenty szczególne. Stąd zdecydowano się uchylić art. 955 k.c. i zagadnienie utraty mocy testamentu odrębnie uregulować w odniesieniu do każdego z testamentów w przepisie odnoszącym się do niego, zachowując jednak identyczny termin potencjalnej utraty mocy przez testamenty szczególne (ten uległ skróceniu z 6 do 3 miesięcy). W wypadku testamentu ustnego termin ten liczony jest od ustania okoliczności, które uzasadniały jego sporządzenie (art. 952 § 4 zd. 1 k.c.), a w przypadku testamentu wojskowego od momentu, w którym spadkodawca przestał przebywać na obszarze objętym działaniami zbrojnymi lub w niewoli (art. 954 § 5 zd. 1 k.c.). Kwestia zakończenia przebywania przez testatora na obszarze objętym działaniami zbrojnymi lub w niewoli powinna być interpretowana elastycznie w sposób dostosowany do okoliczności danego przypadku i zmieniających się form, w jakich toczą się nowoczesne działania zbrojne. W obu przypadkach testamentów szczególnych bieg terminu ulega zawieszeniu przez czas, w którym niemożliwe albo nadmiernie utrudnione jest zachowanie bądź zwykłej formy testamentu (w wypadku testamentu ustnego – art. 952 § 4 zd. 2 k.c.), bądź formy aktu notarialnego (w wypadku testamentu wojskowego – art. 954 § 5 zd. 2 k.c.). Rozwiązania te dostosowane są do poprzedzających je paragrafów. W wypadku testamentu ustnego przesłanką jego sporządzenia jest niemożliwość albo nadmiernie utrudnienie sporządzenia testamentu w formie zwykłej (art. 952 § 1 k.c.). Bieg terminu utraty mocy przez testament w takiej szczególnej formie powinien być więc zawieszony przez cały czas, w którym testator nie ma możliwości zastąpienia sporządzonego już testamentu szczególnego testamentem zwykłym albo możliwość ta napotyka na nadmierne utrudnienia. W przypadku zaś testamentu wojskowego przesłanką jego sporządzenia jest niemożliwość albo nadmiernie utrudnienie sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego (art. 954 § 1 k.c.). Tak jak już wskazano, może być to bowiem dowodem na to, że na danym obszarze objętym działaniami zbrojnymi nie mogą działać we właściwy sposób nawet osoby zaufania publicznego wykonujące funkcje publiczne, którymi są notariusze. Bieg terminu utraty mocy przez testament wojskowy powinien być więc zawieszony przez czas, w którym testator nie ma możliwości sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego albo możliwość ta napotyka na nadmierne utrudnienia.

Zmiany w zakresie kręgu osób mogących być świadkami testamentu szczególnego (art. 956 k.c. i art. 957 k.c.).

W nowym § 1 art. 956 k.c. zdecydowano się zdefiniować to, że świadkiem testamentu jest osoba, w obecności której spadkodawca składa swoje oświadczenie woli, mająca świadomość sporządzania przez spadkodawcę testamentu i rozumiejąca treść oświadczenia spadkodawcy. Takie zdefiniowanie pojęcia świadka testamentu wyłącza z jego zakresu osoby, które nie zdawały sobie sprawy z tego, że biorą udział w akcie testowania, a także osoby, które nie rozumieją treści oświadczenia woli spadkodawcy. Podkreślić należy jednak, że treść oświadczenia spadkodawcy może zrozumieć także osoba, która nie zna w pełni języka, którym posługiwał się spadkodawca. Stąd też zdecydowano się na usunięcie w treści przepisu wymagania, aby świadek „władał językiem, w którym spadkodawca sporządza testament”. W ten sposób unika się również wątpliwości, co do poziomu znajomości danego języka przez świadka (np. języka angielskiego czy ukraińskiego, ale także języka migowego), kładąc nacisk na to, czy rozumiał on treść oświadczenia spadkodawcy. Jednocześnie zdecydowano się także na dalsze zmiany regulacji odnoszącej się do tzw. bezwzględnej niezdolności do bycia świadkiem testamentu. Wskazano, że świadkiem testamentu mogą być również osoby niepełnoletnie, które ukończyły 16 rok życia. Osoby w tym wieku mogą być w stanie oddać treść złożonego wobec nich oświadczenia woli spadkodawcy, a ponadto mogą w sytuacjach szczególnych i nagłych zagrażających jego życiu zarejestrować takie oświadczenie na trwałym nośniku. Odstąpiono od tego, aby świadkiem testamentu nie mogła być osoba niema, gdyż taka osoba może być w stanie podpisać się pod pismem z oświadczeniem spadkodawcy lub dokonać nagrania jego oświadczenia. Z tego względu usunięto również z grona osób niemogących być świadkami testamentu osoby, które nie mogą pisać. Nie zmodyfikowano zarazem wykluczenia od możliwości bycia świadkiem testamentu osób skazanych prawomocnie wyrokiem sądowym za fałszywe zeznania. Przepis ten nie budził bowiem do tej pory wątpliwości w orzecznictwie, a jego rozszerzenie na inne sytuacje objęte prawem karnym mogłoby budzić wątpliwości interpretacyjne.

Podobne argumenty przesądziły za tym, aby nie zmieniać reguły, że świadkiem testamentu nie może być osoba, która nie może czytać. Doprecyzowano także dotychczasowe sformułowanie art. 956 pkt 2 k.c., aby podkreślić, że świadkiem testamentu nie może być osoba, która „nie widzi lub nie słyszy” (dotychczasowe brzmienie przepisu określała tę osobę jako „niewidomą lub głuchą”). Wszystkie te osoby mogą teoretycznie zarejestrować treść ostatniej woli spadkodawcy, ale niemożność czytania wynikająca z ułomności fizycznych (np. braku widzenia) lub ułomności intelektualnych, powinny ją wykluczać z grona osób mogących być świadkami testamentu. W doktrynie od wielu lat zgłaszany był postulat modyfikacji katalogu podmiotów objętych wyłączeniem od możliwości bycia świadkiem testamentu na podstawie art. 957 k.c. W szczególności należało objąć takim wyłączeniem nie tylko osoby pozostające w związku formalnym (małżeństwie), ale także osoby pozostające we wspólnym pożyciu z osobą otrzymującą jakąkolwiek korzyść z testamentu. Dla uniknięcia wątpliwości dowodowych przepisem tym objęto również osoby, które pozostawały w przeszłości z osobą otrzymującą jakąkolwiek korzyść z testamentu w związku małżeńskim lub we wspólnym pożyciu (proponowany art. 957 § 2 pkt 1 i 4 k.c.). Umożliwiono jednak osobom mającym w tym interes prawny wykazywanie, że pozostawanie przez danego świadka przed wielu laty w małżeństwie lub we wspólnym pożyciu z osobą, dla której w testamencie została przewidziana jakąkolwiek korzyść, nie wywołuje obecnie żadnych wątpliwości co do jego bezstronności.

Aby zrealizować cel przepisu w postaci zagwarantowania bezstronności świadka oraz aby zapewnić brak zewnętrznych wątpliwości osób trzecich względem tej bezstronności, uznano, że od bycia świadkiem testamentu powinni być wyłączeni także krewni lub powinowaci beneficjenta spadku do czwartego stopnia pokrewieństwa (tak, aby objąć tym kręgiem przede wszystkim rodzeństwo cioteczne), a także osoby pozostające z nim w stosunku przysposobienia (proponowany art. 957 § 2 pkt 2 i 3 k.c.). Z tych też względów z grona świadków testamentu zdecydowano się wykluczyć również krewnych osoby pozostającej z beneficjentem we wspólnym pożyciu lub stosunku przysposobienia do czwartego stopnia pokrewieństwa (proponowany art. 957 § 2 pkt 5 k.c.). Jeżeli jednak zostanie udowodnione, że w danej sytuacji opisane związki rodzinne nie wywołują jakichkolwiek wątpliwości co do bezstronności świadka, dana osoba nie powinna być wyłączona od możliwości bycia nim. Jednocześnie zdecydowano się na objęcie wyłączeniem od bycia świadkiem testamentu także innych osób powiązanych z beneficjentem spadku w ten sposób, że wywoływałoby to uzasadnione wątpliwości co do ich bezstronności (proponowany art. 957 § 3 k.c.). Jest to formuła elastyczna pozwalająca sądowi w razie uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności danej osoby trzeciej uznać, że nie spełnia ona wymogów bycia świadkiem. Ciężar udowodnienia istnienia uzasadnionych wątpliwości co do bezstronności danej osoby nałożono na ten podmiot, który wywodzi z tego faktu skutki prawne.

W art. 957 § 3 k.c. zdecydowano się zastosować pojęcie „uzasadnionych wątpliwości”, które występuje w Kodeksie postępowania cywilnego m.in. w odniesieniu do wyłączenia sędziego (art. 49 § 2 k.p.c.) lub arbitra (art. 1174 § 2 k.p.c.), aby odróżnić tę sytuację, od przypadków objętych art. 957 § 1, 2 i 4 k.c. Na tle art. 957 § 3 k.c., to osoba powołująca się na wyłączenie danej osoby od bycia świadkiem, powinna wykazać co do niej „uzasadnione wątpliwości”. Natomiast w wypadkach określonych w art. 957 § 1, 2 i 4 k.c. powinien istnieć faktycznie „brak jakichkolwiek wątpliwości” co do bezstronności danego świadka, aby uznać, że mimo otrzymania przez niego lub jakąkolwiek inną osobę mu potencjalnie bliską korzyści ze spadku (np. powołania do bycia wykonawcą testamentu) może być on jednak świadkiem testamentu. Jednocześnie jeszcze bardziej utrudniać to będzie wykazanie dowodowo braku istnienia takich wątpliwości co do bezstronności świadka przez osobę, która się na to powołuje. Ciężar udowodnienia braku takich wątpliwości nałożony jest bowiem na ten podmiot, który wywodzi z tego faktu skutki prawne. Takie rozwiązanie umożliwia również odstąpienie od definiowania w przepisie tego, na czym miałyby polegać taka „korzyść” oraz tego, czy powinna mieć ona majątkowy, czy niemajątkowy charakter.

Szczególne problemy rodziła próba wskazania tego, kto jest wyłączony z bycia świadkiem testamentu w sytuacji, gdy określone przysporzenie ze spadku miałyby otrzymać osoba prawna. Podobne wątpliwości dotyczą jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. Ze względu na różnorodność form takich podmiotów i spełnianych przez nie zadań, konieczne jest przyjęcie ogólnej i opisowej formuły, zgodnie z którą świadkiem testamentu nie może być „osoba powiązana” z takim podmiotem. Odrzucono możliwość dokonania w tym zakresie szczegółowego wyliczenia na wzór art. 86 § 3 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Uznano, że pojęcie „osoby powiązanej” może zostać w razie potrzeby doprecyzowane przez orzecznictwo. Zwrócono też uwagę na fakt, że przypadki testowania w formie ustnej – zawężonej po zmianach do sytuacji wyjątkowych – na rzecz osób prawnych będą w praktyce marginalne. Jednocześnie uznano za konieczne umożliwienie dokonywania elastycznej oceny każdej takiej sytuacji, przyjmując, że jeżeli zostanie udowodnione, iż w

danej sytuacji określone powiązanie nie wywołuje jakichkolwiek wątpliwości co bezstronności świadka, dana osoba nie powinna być wyłączona od możliwości bycia nim.

Treść proponowanego § 5 art. 957 k.c. oddaje treść dotychczas obowiązującego § 2 art. 957 k.c., dostosowując go jedynie do zmian poprzedzających go paragrafów. Ze względu na fakt, że po proponowanych zmianach art. 956-957 k.c. dotyczyć będą jedynie testamentów szczególnych, zaproponowano, aby w rozdziale II działu I tytułu III księgi czwartej oznaczenie oddziału 3 przenieść przed art. 958, nadając mu jednocześnie brzmienie: „Przepis wspólny dla testamentów zwykłych i szczególnych”. Będzie to bowiem po zmianach jedyna regulacja wspólna odnosząca się do obu rodzajów testamentów.

Zmiana kodeksu postępowania cywilnego – z wyjątkiem już ww. zmian wynikowych.

a) Regulacja dotycząca nowej instytucji – uchylenia z urzędu ponownego postanowienia spadkowego oraz zmiana dotycząca kompetencji referendarzy sądowych w tym zakresie

Projekt wprowadza do porządku prawnego nowy instrument dający sądowi możliwość uchylenia – także z urzędu – kolejnego prawomocnego postanowienia spadkowego, wydanego z naruszeniem powagi rzeczy osądzonej uprzednio wydanego postanowienia spadkowego w odniesieniu do tego samego spadku (art. 669² § 1 k.p.c.). Instytucję tę zaprojektowano jako środek subsydiarny do obecnej skargi o wznowienie postępowania, a nie ją eliminujący. Doniosłość prawna postanowienia stwierdzającego nabycie spadku, w szczególności fakt, że jest ono wyłącznym dowodem wobec osób trzecich co do okoliczności nabycia spadku przez określoną osobę, uzasadnia umożliwienie uchylenia postanowienia, które powoduje formalną niejednoznaczność sytuacji prawnej spadkobiercy. Nowa instytucja także po upływie terminów właściwych do wniesienia skargi o wznowienie postępowania umożliwi uchylenie postanowienia spadkowego wydanego w warunkach nieważności postępowania ze względu na *res iudicata*. Jak wskazano wyżej, z dniem 3 kwietnia 2024 r. brak będzie możliwości wnoszenia z tej przyczyny skargi nadzwyczajnej od postanowień, które uprawomocniły się po dniu 17 października 1997 r. Odpadnie zatem jedyny instrument prawny, który aktualnie umożliwia wyeliminowanie z obrotu postanowienia spadkowego wydanego przy naruszeniu przepisów o powadze rzeczy osądzonej w sytuacji upływu terminów pozwalających na wzruszenie takiego postanowienia w trybie wznowienia postępowania. W przedmiocie uchylenia postanowienia, naruszającego powagę rzeczy osądzonej, orzekał będzie sąd, który orzekał jako sąd pierwszej instancji w postępowaniu, w którym wydano prawomocne postanowienie będące przedmiotem uchylenia.

Odnosnie do uczestników postępowania o uchylenie ponownego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku uznano, że powinni być nimi uczestnicy postępowania, w którym zapadło prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 669² § 3 k.p.c.) w przedmiocie uchylenia którego toczy się postępowanie. Przedmiotem uchylenia będzie kolejne postanowienie spadkowe, co pozostanie bez wpływu na pierwsze wydane postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i prawa spadkobierców, którym spadek przypadł zgodnie z treścią pierwotnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku (albo ich następców prawnych), lecz dotyczyć będzie praw osób wskazanych w drugim czy kolejnym postanowieniu (albo ich następców prawnych).

W sprawie uchylenia postanowienia sąd będzie mógł orzec na posiedzeniu niejawnym (art. 669² § 5 k.p.c.), zaś w myśl projektowanego art. 669² § 4 k.p.c. sąd badać będzie jedynie fakt wydania późniejszego prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku co do tego samego spadku. Ta ograniczona kognicja sądu dodatkowo uzasadnia taki a nie inny krąg uczestników postępowania.

Odnosnie do ograniczonej kognicji sądu w tego rodzaju postępowaniu należy wskazać, że potrzeba uchylenia powtórnego postanowienia spadkowego po tym samym spadkodawcy jest oczywista i niezależna od racji merytorycznych co do osoby spadkobiercy, które nie podlegają w takim postępowaniu badaniu. W konsekwencji uchylenia postanowienia w obrocie prawnym pozostanie pierwsze z wydanych orzeczeń, nawet jeśli stwierdza nabycie spadku przez osobę, która spadkobiercą nie jest. Projektodawca nie znalazł podstaw, by sąd, stosując nową instytucję, wyposażony był również w uprawnienie do ponownego badania czy osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku (w pierwszym postanowieniu), jest czy nie jest spadkobiercą lub że jej udział w spadku jest inny niż stwierdzony. Ewentualna korekta tego postanowienia – tak jak dotychczas w sytuacji wydania postanowienia spadkowego nieodzwierciedlającego rzeczywistego kręgu spadkobierców – będzie możliwa w trybie obowiązującego art. 679 k.p.c. Nowe postępowanie przewidziane zostało jako celowe, prowadzące do usunięcia z obrotu prawnego postanowienia, które nigdy nie powinno zostać wydane. W ocenie projektodawcy nie znajduje uzasadnienia powrót do rozwiązań przewidzianych w skardze o wznowienie postępowania przed dniem 1 lipca 2009 r. W okresie od dnia 1 lipca 1996 r. do dnia 30 czerwca 2009 r. kwestię wznowienia postępowań, wydanych z naruszeniem powagi rzeczy osądzonej, regulowały art. 403 § 3 i art. 412

§ 3 k.p.c., stosowane poprzez art. 13 § 2 k.p.c. w postępowaniu nieprocesowym. Z przepisów tych wynikało, że przedmiotem rozpoznania przez sąd rozpoznający skargę o wznowienie postępowania był nie tylko zaskarżony wyrok (postanowienie), lecz były także z urzędu wszystkie inne prawomocne wyroki (postanowienia) dotyczące tego samego stosunku prawnego. Sąd rozpoznający skargę o wznowienie postępowania uchylał bądź jeden z wyroków dotyczących tego samego stosunku prawnego, utrzymując w mocy inny prawomocny wyrok, bądź uchylał wszystkie prawomocne wyroki dotyczące tego samego stosunku prawnego i orzekał co do istoty sprawy albo sprawę przekazywał właściwemu sądowi pierwszej instancji do rozpoznania oraz do rozstrzygnięcia. Od dnia 1 lipca 2009 r. stan prawny ponownie uległ zmianie – zostało przywrócone rozwiązanie, które obowiązywało przed 1 lipca 1996 r., przewidujące, że sąd uchyla jedynie wyrok wydany z naruszeniem zasady *res iudicata*, nie angażując się w ponowne merytoryczne rozpoznanie sprawy. W uzasadnieniu do projektu ustawy nowelizującej wskazano m.in., że: „Potrzeba tej zmiany wynika z faktu, że obecne brzmienie art. 403 § 3 k.p.c. jest uważane w literaturze za problematyczne i niejednoznaczne.”

Na postanowienie sądu w przedmiocie uchylenia będzie przysługiwać zażalenie do sądu drugiej instancji (§ 6), a przepisy § 1-6 znajdą odpowiednie zastosowanie do stwierdzenia nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego (§ 7).

W związku z projektowanym w dodawanym art. 669² k.p.c. nowym instrumentem, służącym uchylaniu postanowień spadkowych wydanych z naruszeniem powagi rzeczy osądzonej pierwszego postanowienia spadkowego w odniesieniu do tego samego spadku, w art. 509¹ § 3 k.p.c. wprowadza się kolejne wyłączenie kompetencji referendarza sądowego w zakresie wykonywania czynności w sprawach z zakresu prawa spadkowego w postaci uchylenia postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, jeżeli w odniesieniu do tego samego spadku zostało wcześniej wydane postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, a uchylenie tego postanowienia w drodze środków prawnych przysługujących zainteresowanemu na podstawie kodeksu nie jest możliwe. Referendarz sądowy jest urzędnikiem sądowym i wykonuje czynności z zakresu ochrony prawnej (art. 149 i następne ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych Dz. U. z 2023 r. poz. 217 z późn. zm.), nie może zaś dokonywać czynności z zakresu sprawowania wymiaru sprawiedliwości, zastrzeżonych wyłącznej kompetencji sądu – w tym uchylać późniejszego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, wydanego po rozpoznaniu sprawy na rozprawie przez sąd. Uprawnienie do uchylenia takiego postanowienia ma wyłącznie sąd. W związku z tym należało dokonać zmiany art. 509¹ § 3 k.p.c. poprzez wyłączenie kompetencji referendarza sądowego w sprawach z zakresu prawa spadkowego w postaci uchylenia postanowienia, o którym mowa w dodawanym art. 669² k.p.c.

b) zmiana art. 679 k.p.c.

Odnosząc się do projektowanej zmiany brzmienia art. 679 k.p.c. należy wskazać, że celem postępowania uregulowanego w przepisie art. 679 k.p.c. jest wykazanie, że ten, kto uzyskał stwierdzenie nabycia spadku, nie jest spadkobiercą albo jego udział w spadku jest inny niż stwierdzony. Dzięki temu postępowaniu dochodzi zatem do skorygowania niezgodnego z rzeczywistym stanem prawnym stwierdzenia nabycia spadku. W razie udowodnienia, że spadek w całości lub w części nabyła inna osoba niż wskazana w prawomocnym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku, sąd spadku zmienia dotychczasowe postanowienie i stwierdza nabycie spadku zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym.

W wymienionym przepisie ustawodawca przewidział szczególny sposób zmiany takiego postanowienia, wyłączając w tym zakresie możliwość wznowienia postępowania w trybie art. 524 § 1 k.p.c.

Przepis art. 679 k.p.c. został zawarty w oddziale dotyczącym stwierdzenia nabycia spadku i treść § 3 pozwala przyjąć, że postanowienie oparte na tym przepisie jest orzeczeniem o stwierdzeniu nabycia spadku, stąd też mają do niego zastosowanie reguły postępowania określone w art. 669 - 677 k.p.c. (por. postanowienie SN z 7.3.1968 r., II CR 102/68, OSNCP 1968, Nr 10, poz. 176). Prowadzi to do wniosku, że nie jest możliwym wydanie – na podstawie art. 679 k.p.c. – postanowienia uchylającego prawomocne postanowienie o nabyciu spadku, skoro w art. 677 k.p.c. k.p.c. zawarto wymóg, aby sąd określał osoby uprawnione do dziedziczenia, niezależnie od tego, kogo jako spadkobiercę wskazano we wniosku. Z art. 679 § 3 k.p.c. wyraźnie wynika, że w każdym wypadku, tj. zarówno wówczas, gdy osoba wskazana w wadliwym orzeczeniu w ogóle nie jest spadkobiercą, jak i wtedy, gdy jej udział jest inny od określonego, sąd zmienia postanowienie i orzeka zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym. Z tego względu, zawarta w art. 679 § 1 k.p.c. wzmianka dotycząca postępowania o uchylenie stwierdzenia nabycia spadku, którą pominięto w § 3, określającym treść orzeczenia kończącego omawiane postępowanie, nie wystarczy do przyjęcia, że na podstawie art. 679 k.p.c. sąd może uchylić wadliwe orzeczenie. Nawet w teoretycznie możliwym przypadku stosowania owej regulacji do sytuacji stwierdzenia nabycia spadku po osobie żyjącej właściwą konstrukcją byłaby zmiana pierwotnego postanowienia poprzez oddalenie wniosku o stwierdzenia nabycia spadku. Natomiast w razie przeprowadzenia dowodu, że spadek w całości lub w części nabyła inna osoba niż wskazana w prawomocnym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku, sąd spadku, zmieniając to postanowienie, stwierdza nabycie spadku zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym (art. 679 § 3 k.p.c.).

Mając powyższe na uwadze oraz mając na względzie projektowany przepis art. 669² k.p.c. należało dokonać zmiany art. 679 § 1 k.p.c. poprzez usunięcie w zdaniu pierwszym wyrazów: „uchylenie lub”.

c) Zmiany dotyczące Rejestru Spadkowego – ujawnianie w Rejestrze nowych informacji, przepływ informacji między sądem a Krajową Radą Notarialną

Projektodawca zdecydował o ujawnieniu w Rejestrze Spadkowym informacji o toczącym się postępowaniu spadkowym już na etapie złożenia wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Dostęp sądu, do którego wpłynął wniosek o stwierdzenie nabycia spadku, do informacji, czy toczy się już postępowanie spadkowe po danym spadkodawcy wyeliminuje, a co najmniej zmniejszy ryzyko ponownego wydania postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy. Ujawniona w rejestrze informacja o wniosku da sądowi sygnał, że sprawa stwierdzenie nabycia spadku już się toczy. Sąd będzie mógł wówczas odrzucić wniosek w swojej sprawie po uzyskaniu informacji, że tamten pierwszy wniosek nie zawiera braków formalnych lub że zostały one skutecznie uzupełnione, a wnioskowi został nadany dalszy bieg. Istotne jest, że dostęp do tych informacji będą miały wszystkie sądy w Polsce, gdyż informacje będą ujawniane w Rejestrze Spadkowym, prowadzonym w systemie teleinformatycznym przez Krajową Radę Notarialną, do którego dostęp sądy mają już obecnie.

Projektodawca rozszerzył obowiązek informacyjny także na informację o złożeniu wniosku o uchylenie lub zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub wniosku o uchylenie aktu poświadczenia dziedziczenia, uznając, że wiedza o takich postępowaniach jest istotna dla sądu czy notariusza z perspektywy ewentualnego postępowania działowego/umowy działowej. Ujawniany również będzie fakt wszczęcia z urzędu postępowania na podstawie art. 669² § 1.

Projektodawca uznał, że oprócz informacji o złożonym wniosku o stwierdzenie nabycia spadku istotne jest również ujawnienie informacji o ewentualnym prawomocnym zwrocie takiego wniosku. Prawomocny zwrot (pierwszego) wniosku o stwierdzenie nabycia spadku nie wywołuje żadnych skutków prawnych, jakie wiążą się z jego złożeniem, stąd z chwilą uprawomocnienia się zarządzenia w tym przedmiocie odpadnie podstawa odrzucenia ponownie złożonego wniosku, a sąd będzie mógł go dalej procedować.

W kontekście problemu wydawania podwójnych postanowień spadkowych projektodawca uznał za zasadne ujawnienie w Rejestrze Spadkowym także informacji o wydanych przez sąd spadku postanowieniach kończących postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku lub o uchylenie lub zmianę postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, innych niż postanowienia wymienione w § 1, tj. np. postanowienie o odrzuceniu wniosku albo o umorzeniu postępowania. Jeśli sąd, do którego wpłynął wniosek o stwierdzenie nabycia spadku ustali, że została zarejestrowana już sprawa o tożsamym przedmiocie, ale postępowanie umorzono, będzie mógł dalej procedować swoją sprawę bez narażania się na naruszenie zasady *lis pendens* czy *rei iudicatae*. Ujawnienie informacji o umorzeniu postępowania albo o odrzuceniu wniosku pozwoli na uzyskanie przez sąd wiedzy co do sposobu rozpoznania wniosku o stwierdzenie nabycia spadku. Informacje, które będzie zawierał Rejestr Spadkowy będą stanowić kompletne źródło wiedzy co do danego spadku – w zakresie koniecznym do rozstrzygnięcia sprawy o stwierdzenie nabycia spadku.

Nie bez znaczenia dla funkcjonalności projektowanego rozwiązania będzie możliwość pozyskania wiedzy o toczących się postępowaniach spadkowych nie tylko przez sądy, ale także przez notariuszy jako uprawnionych do wydawania aktów poświadczenia dziedziczenia. Wiedza o toczącym się postępowaniu sądowym wyeliminuje ryzyko równoczesnego wydania aktu poświadczenia dziedziczenia i postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Z chwilą pozyskania przez notariusza informacji o toczącym się postępowaniu spadkowym, notariusz odmówi sporządzenia APD, ograniczając się do sporządzenia protokołu. Wprawdzie toczące się postępowanie spadkowe czy nawet wydane już postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku formalnie nie tworzy stanu *lis pendens* czy *rei iudicatae* w kontekście możliwości wydania APD, niemniej taki APD pozbawiony byłby mocy prawnej, gdyż nie mógłby zostać zarejestrowany (art. 95h § 4 ustawy – Prawo o notariacie). Z kolei jedynie zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia ma skutki prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 95j ustawy – Prawo o notariacie).

Przy okazji prac związanych z problematyką współwystępowania w obrocie prawnym kilku postanowień sądowych stwierdzających nabycie spadku po tej samej osobie, Krajowa Rada Notarialna zwróciła uwagę na ten problem, zaś niniejszy projekt wychodzi naprzeciw zgłoszonemu postulatowi. Projektowany przepis art. 95i § 1a i § 1b ustawy – Prawo o notariacie ma wyeliminować wnioski składane w formie papierowej o dostęp do dokonywania wpisów w Rejestrze Spadkowym. Lista prezesów sądów będzie wygenerowana w oparciu o dane z ZSRK. Wspólną daną, łączącą systemy informatyczne, ma być co do zasady numer PESEL Prezesa, gdyż zarówno ZSRK, jak i KRN posługują się tą daną.

1. Jak problem został rozwiązany w innych krajach, w szczególności krajach członkowskich OECD/UE?

Testamenty ustne

Analiza prawno-porównawcza w zakresie uregulowania testamentu ustnego wskazuje, że sporządzenie testamentu w takiej formie nie jest nigdy zdeterminowane jedynie przez wolę samego testatora, ale konieczne jest spełnienie konkretnych ustawowych przesłanek. Przesłanki te są zazwyczaj obiektywne i odnoszą się nie tylko do gwałtownych zdarzeń (np. przerwa w komunikacji, epidemia), lecz także do jednoczesnej niemożności sporządzenia testamentu w formie zwykłej (por. np. prawo niemieckie, prawo austriackie, prawo szwajcarskie, prawo holenderskie, czy prawo włoskie). Inne ustawodawstwa zwykle o wiele bardziej rygorystycznie niż prawo polskie określają też formalne przesłanki sporządzenia tych testamentów, sposoby stwierdzenia ich treści oraz czas utrzymywania się przez nie w mocy (por. np. prawo austriackie, czy prawo szwajcarskie). Niekiedy wymagają uczestnictwa w ich sporządzaniu, poza świadkami, jeszcze określonej osoby urzędowej (np. burmistrza – por. prawo niemieckie, czy prawo holenderskie).

Warto podkreślić, że pomimo większego rygoryzmu przepisów odnoszących się do testamentu ustnego, w innych systemach prawnych konstrukcja testamentów szczególnych zbliżonych do polskiego testamentu ustnego budzi podobne jak w Polsce wątpliwości i także wskazuje się na konieczność zmian obowiązujących regulacji ustawowych.

Austria

Zgodnie z pierwotnym brzmieniem § 584 ABGB (tj. austriackiego Kodeksu cywilnego) spadkodawca, który albo nie mógł, albo nie chciał zachować formalności wymaganych do sporządzenia testamentu w formie pisemnej, mógł sporządzić testament ustny. Oświadczenie swojej ostatniej woli testator składał wobec trzech świadków. Przepis nie nakładał na świadków obowiązku spisania testamentu, a wskazywał jedynie, że „zasady ostrożności” wymagają, aby wszyscy świadkowie wspólnie albo każdy z nich z osobna – dla ułatwienia sobie zapamiętania ostatniej woli spadkodawcy – spisali treść jego oświadczenia; ewentualnie oświadczenie woli, jak najszybciej, nakazali spisać innej osobie. Zgodnie z § 586 ABGB ustne rozrządzenie ostatniej woli musiało być – na żądanie każdego, kto ma w tym interes prawny – stwierdzone zgodnymi i składanymi pod przysięgą zeznaniami trzech świadków lub – o ile jednego z nich nie można było pod przysięgą przesłuchać – przynajmniej dwóch pozostałych świadków. Z powodu częstego fałszowania testamentów sporządzonych w tym trybie, od dnia 1 stycznia 2005 r. zmieniono regulację. W szczególności testament sporządzony w formie ustnej został przesunięty z katalogu testamentów zwykłych do katalogu testamentów szczególnych. Zaostrzono też przesłanki wymagane do jego sporządzenia. Testament ustny został ograniczony jedynie do przypadków, gdy istnieje bezpośrednie niebezpieczeństwo, że spadkodawca umrze lub straci zdolność do sporządzenia testamentu zawartego w innej formie. W praktyce przyjęto, że utrata tej zdolności musiała występować obiektywnie, nie wystarczało samo subiektywne odczucie testatora, że sytuacja taka istnieje. Niemniej od zasady tej czyniło się wyjątek, wówczas, gdy jej subiektywne istnienie w świadomości testatora uzasadnione jest obiektywnymi okolicznościami. Z dniem 1 stycznia 2017 r. ustawodawca austriacki zdecydował się na wyraźne wprowadzenie regulacji, że niebezpieczeństwo śmierci spadkodawcy lub utraty przez niego zdolności do sporządzenia testamentu zawartego w innej niż zwykłej formie musi być obiektywnie uzasadnione.

Niemcy

Prawo niemieckie przewiduje dwie formy testamentów szczególnych w formie ustnej, które mogą być uznane za zbliżone do polskiego testamentu ustnego z art. 952 k.c. Pierwsza z nich określana jest jako testament szczególny przed burmistrzem (*Nottestament vor dem Bürgermeister* – § 2249 BGB (niemieckiego kodeksu cywilnego - przyp. aut.) będący odpowiednikiem polskiego „testamentu allograficznego”, a drugi jako testament szczególny w obecności trzech świadków (*Nottestament vor drei Zeugen* – § 2250 BGB).

Zgodnie z § 2250 ust. 1 BGB, kto przebywa w miejscu, które jest „odizolowane od innych”, wskutek wybuchu choroby lub wskutek innych nadzwyczajnych okoliczności, w taki sposób, że sporządzenie testamentu przed notariuszem jest niemożliwe albo znacznie utrudnione, może sporządzić testament bądź w formie przed burmistrzem (§ 2250 ust. 1 w zw. z § 2249 ust. 1 BGB), bądź przez oświadczenie ustne wobec trzech świadków. Okoliczności uzasadniające sporządzenie testamentu w tej formie w postaci „odcięcia od innych” (*Absperrung*) muszą być obiektywnie uzasadnione. Nie są więc wystarczające jedynie subiektywne przekonania testatora. Wskazuje się tu takie sytuacje, jak powódź, lawina, kwarantanna z powodu epidemii czy przebywanie na terenie działań wojskowych lub policyjnych.

Testament przed trzema świadkami może sporządzić także osoba, która znajduje się w bezpośrednim niebezpieczeństwie śmierci (*Nahe Todesgefahr* – § 2250 ust. 2 BGB), tak że nie jest dla niej możliwe sporządzenie testamentu nawet w formie przed burmistrzem. Takie niebezpieczeństwo musi być uzasadnione obiektywnymi okolicznościami albo występować w subiektywnym przekonaniu każdego ze świadków, w oparciu o ich doświadczenie życiowe i obiektywne okoliczności. Świadkowie muszą też być przekonani (przy założeniu dochowania zasad należytej staranności) o występowaniu niebezpieczeństwa i niemożności sporządzenia testamentu przed notariuszem lub burmistrzem. Niebezpieczeństwo takie może także istnieć w wyniku długotrwałego stanu w postaci choroby.

W wypadku opisywanej formy testamentu trzech świadkowie muszą być jednocześnie obecni podczas całości aktu testowania. Z oświadczenia testatora powinien zostać sporządzony protokół, który może być sporządzony w innym języku niż niemiecki, jeżeli znają go testator oraz świadkowie (§ 2250 ust. 3 BGB).

Do opisywanej formy testamentu znajduje, przez odesłanie zawarte w § 2250 ust. 3 zd. 2 BGB, odpowiednie zastosowanie przedstawiony powyżej § 2249 ust. 6 BGB. W doktrynie zwraca się przy tym uwagę na zauważalne dążenie sądów niemieckich do utrzymania w mocy takiego testamentu – nawet kosztem jego wymogów formalnych.

W doktrynie podkreśla się ponadto, że obecnie testament sporządzony wobec trzech świadków nie znajduje zastosowania w podręcznikowym przykładzie alpinisty, który – nie mogąc wydostać się z jaskini – wykrzykuje treść swojego testamentu do współtowarzyszy, ale przede wszystkim występuje w praktyce w szpitalach i hospicjach, w sytuacjach, gdy umierają tam osoby starsze wiekiem lub ciężko (przewlekłe) chore.

Oba omówione powyżej testamenty ustne utrzymują swoją moc przez trzy miesiące od chwili ich sporządzenia, chyba że testator zmarł przed tą chwilą (§ 2252 ust. 1 BGB), przy czym termin taki ulega zawieszeniu na okres, przez który spadkodawca nie może udać się do notariusza (§ 2252 ust. 2 BGB).

Francja

Prawo francuskie przewiduje wśród testamentów szczególnych formę wzorowaną na występującym w rzymskim prawie poklasycznym testamencie sporządzanym w okresie zarazy (tzw. *testamentum tempore pestis*). Artykuł 985 CCF (tj. francuskiego kodeksu cywilnego) pozwala osobie, która znajduje się w miejscu, gdzie nastąpiło przerwanie komunikacji z powodu zarazy (*maladie contagieuse*), lub która sama jest chora, sporządzić ustnie testament wobec sędziego (*le juge du tribunal judiciaire*) albo urzędnika gminy w obecności dwóch świadków.

Dokument potwierdzający treść ostatniej woli testatora powinien być (po jej spisaniu) podpisany przez testatora, osobę urzędową (sędziego albo urzędnika gminy), wobec której składane było oświadczenie, oraz świadków (art. 997 CCF). Osoba urzędowa musi poświadczyć w nim fakt przerwania komunikacji (art. 986 zd. 2 CCF). Przy czym treść art. 984, art. 987 i art. 994 CCF powinna być przy sporządzeniu testamentu odczytana testatorowi w obecności świadków, co również powinno zostać potwierdzone w jego treści (art. 996 CCF).

Testament ten traci moc sześć miesięcy po przywróceniu w danym miejscu komunikacji albo znalezieniu się przez testatora w takim miejscu, w którym nie występują zakłócenia (*interrompues*) komunikacji (art. 987 CCF). Brak dochowania wymogów formalnych powoduje nieważność takiego testamentu (por. art. 1001 CCF).

Szwajcaria

Według prawa szwajcarskiego, jeżeli spadkodawca nie jest w stanie sporządzić testamentu w innej formie wskutek nadzwyczajnych zewnętrznych okoliczności, takich jak: bezpośrednie zagrożenie śmiercią, przerwanie komunikacji (niem. *Verkehrssperre*, fr. *de communications interceptées*, wł. *comunicazioni interrotte*), epidemia lub wojna – może sporządzić testament w formie ustnej (art. 506 ZGB, tj. szwajcarskiego kodeksu cywilnego). Wyliczenie zawarte w tym artykule uważa się powszechnie za przykładowe. Przy ocenie spełnienia przesłanki niemożliwości sporządzenia przez testatora testamentu w zwykłej formie, pod uwagę bierze się przede wszystkim jego subiektywne przekonanie w tym zakresie. Wymaga się jednak, aby było ono oparte na okolicznościach obiektywnych, tzn. podlega ono uwzględnieniu jedynie w wypadkach istnienia po stronie testatora „dobrej wiary” co do rzeczywistego istnienia takiej niemożliwości. Niemożliwość sporządzenia testamentu w formie zwykłej może oczywiście wynikać także z okoliczności obiektywnych, np. wypadku w górach, faktu ułomności fizycznej lub analfabetyzmu spadkodawcy. Wątpliwe jest przy tym, czy pojęcie nadzwyczajnych zewnętrznych okoliczności dotyczy także spadkodawcy znajdującego się w szpitalu, gdyż podkreśla się, że praktycznie zawsze istnieje w takiej sytuacji możliwość wezwania do testatora notariusza.

Spadkodawca powinien oświadczyć swoją wolę ustnie w obecności dwóch równocześnie obecnych świadków, którym powinien nakazać spisanie jej w dokumencie. Za skuteczne uznaje się przy tym spisanie tej woli w formie elektronicznej (np. w piśmie na notebooku) czy nagranie na telefon albo dyktafon. Do świadków odnoszą się te same regulacje, które dotyczą świadków testamentu w formie publicznej (tzw. *öffentliche letztwillige Verfügung* – art. 499 ZGB), z czego wynika np., że muszą mieć pełną zdolność do czynności prawnych (por. art. 503 w zw. z art. 506 ust. 2 ZGB).

Treść oświadczenia woli spadkodawcy powinna być spisana niezwłocznie przez jednego ze świadków, z podaniem daty i miejsca sporządzenia tego dokumentu i niezwłocznie dostarczona do urzędnika sądowego (art. 507 ust. 1 ZGB). Pojęcie niezwłoczności (niem. *ohne Verzug*, fr. *immédiatement*, wł. *immediatamente*), w odniesieniu do spisania treści testamentu ustnego, rozumie się restryktywnie, choć bierze się pod uwagę sytuację świadków (np. ich cechy psychiczno-intelektualne czy pozostawanie w szoku po danym zdarzeniu). Podkreśla się, że w piśmie tym nie musi być umieszczony opis wyjątkowej sytuacji, w której znajdował się w chwili testowania testator. Świadkowie, którzy nie chcą sporządzać pisma stwierdzającego treść oświadczenia spadkodawcy, mogą (wedle swojego wyboru) także niezwłocznie złożyć przed sądem zeznania stwierdzające jego treść (art. 507 ust. 2 ZGB).

Testament szczególny traci swoją moc 14 dni po chwili, w której testator odzyskał możliwość sporządzenia testamentu w formie zwykłej (art. 508 ZGB).

Hiszpania

W prawie hiszpańskim istnieje możliwość sporządzenia testamentu publicznego (sporządzanego w zwykłych przypadkach przed notariuszem) w formie ustnej przed pięcioma świadkami, w sytuacji, gdy istnieje bezpośrednie zagrożenie życia testatora (art. 700 CCE, tj. hiszpańskiego kodeksu cywilnego) lub przed trzema świadkami, w wypadku wystąpienia epidemii (art. 701 CCE). Testament taki kwalifikowany jest w prawie hiszpańskim jako rodzaj zwykłej formy testamentu (por. art. 676–677 CCE), co odróżnia go od regulacji polskiej. Mimo takiej kwalifikacji tej formy testamentu, należy zwrócić uwagę na klasyczne w wypadku testamentów szczególnych rozwiązanie, zgodnie z którym traci on moc w ciągu dwóch miesięcy po chwili ustania zagrożenia życia lub ustania epidemii, chyba że spadkodawca zmarł przed tą chwilą (art. 703 zd. 1 CCE). Jeżeli wystąpiła ta ostatnia sytuacja, dla skutecznego stwierdzenia treści takiego testamentu wymagane jest spisanie pisma stwierdzającego jego treść (por. art. 702 CCE) lub złożenie w ciągu trzech miesięcy od tej chwili zeznań przez świadków w sądzie (art. 703 CCE).

Ponadto testament taki może stać się bezskuteczny, jeżeli nie zostanie następnie zaprotokołowany przez notariusza w formie przewidzianej w ustawach odnoszących się do notariatu (art. 704 CCE). Procedura ta służy potwierdzeniu istnienia i dokładnej treści testamentu, czyni sporządzony testament dokumentem publicznym oraz zapewnia jego archiwizację.

W orzecznictwie hiszpańskiego Sądu Najwyższego przypadki bezpośredniego zagrożenia życia testatora określone w art. 700 CCE ocenia się przy uwzględnieniu charakteru choroby spadkodawcy. Unika się jednak nadmiernej surowości w zakresie oceny tej sytuacji.

Formę testamentu możliwego do sporządzenia w okresie epidemii (art. 701 CCE) krytykuje się w ustawodawstwie hiszpańskim jako anachroniczną i mającą zbyt wąski zakres zastosowania (jako nie obejmującą np. różnorodnych nagłych wypadków lub katastrof naturalnych). Stąd rozszerza się go niekiedy w drodze wykładni na katastrofy nuklearne lub wojnę bakteriologiczną.

Testament ustny audiowizualny

Szwajcaria

Projektowano zmiany w art. 506 ZGB mające na celu wprowadzenie testamentu audiowizualnego. Sporządzenie testamentu w tej formie miało być możliwe wówczas, gdy testator nie mógłby sporządzić testamentu w innej formie wskutek nadzwyczajnych zewnętrznych okoliczności takich jak: bezpośrednie zagrożenie śmiercią, przerwanie komunikacji, epidemia lub wojna. Taki testament nie wymagałby obecności świadków, a jego treść miała zostać umieszczona na nagraniu wideo, w którym „w miarę możliwości” zostałyby wskazane szczególne okoliczności uzasadniające sporządzenie takiego testamentu oraz jego ewentualna data, a także zawarte zostałyby odpowiednie rozrządzenia testatora. Testament ten miał być ważny przez 14 dni od dnia, w którym spadkodawca mógłby skorzystać ze zwykłej formy testamentu. Każda osoba, która otrzymałaby testament w postaci nagrania audio-video, powinna niezwłocznie poinformować o tym sąd spadku, który zostałby zobowiązany do spisania protokołu z nagrania. Projektowane zmiany nie weszły jednak w życie.

Stany Zjednoczone

Prawo amerykańskie przewiduje sporządzanie testamentu holograficznego, który wymaga podpisu i obecności dwóch świadków. Z powodu pandemii w kilku stanach dopuszczono sporządzenie testamentów online z podpisem elektronicznym. Podstawową formą testamentu jest jednak forma pisemna. Nagranie z ceremonii sporządzenia testamentu może być wykorzystywane jako dowód, ale samo w sobie nie jest wystarczające, by uznać je za testament.

Testament podróży

Podobnie jak w prawie polskim w ustawodawstwach zagranicznych występują testamenty, których sporządzenie jest możliwe jedynie podczas podróży na statkach morskich lub powietrznych. Generalnie (ze względu na czas, w którym były one tworzone) dotyczą one podróży na statkach morskich i zdecydowanie rzadziej – jak w prawie polskim – podróży na statkach lotniczych (np. w prawie włoskim). W niektórych systemach prawnych testamenty w tej formie nie występują (np. w prawie szwajcarskim oraz prawie austriackim od dnia 1 stycznia 2005 r.). Generalnie ocena wskazanych form testamentów jest w prawie porównawczym negatywna. Podkreśla się fakt „wyjścia ich z użycia” w praktyce, czego skutkiem jest nikłe zainteresowanie nimi doktryny (np. w prawie niemieckim, prawie francuskim, czy prawie hiszpańskim).

Testament wojskowy

Analiza prawno-porównawcza wskazuje, że forma testamentu wojskowego nie jest zdezaktualizowana, co pokazują zmiany w prawie francuskim i pozostawienie tej formy w nowym holenderskim kodeksie cywilnym.

Francja

W prawie francuskim testament wojskowy (les testaments des militaires) uregulowany jest w art. 981-983 CCF. Regulację tę uzupełnia art. 93 CCF. Do regulacji tej odsyła też francuski Kodeks wojskowy (Code de la défense) w art. L4121–8.

Przepisy francuskiego kodeksu cywilnego odnoszące się do testamentu wojskowego zostały zmodyfikowane ustawą z dnia 23 czerwca 2006 r., nr 2006-728 (która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2007 r.), a następnie przez art. 3 Ordonansu z 10 lipca z 2014 r., nr 2014-792. Nowelizacje te zmodyfikowały katalog podmiotów, przed którymi można sporządzić testament wojskowy. Ponadto pierwsza z nich przeniosła przesłanki sporządzania tego testamentu do obecnego art. 93 CCF. Modyfikacje te nie zmieniły jednak istoty testamentu wojskowego w prawie francuskim, który od czasu wejścia w życie Code Civil znacznie się nie zmienił. Testament ten ma urzędowy charakter oraz formę i przypomina polski testament allograficzny.

Przesłanki sporządzenia testamentu wojskowego w prawie francuskim wskazane są w art. 93 CCF. Określa on w jakich sytuacjach akta stanu cywilnego (*actes de l'état civil*) dla żołnierzy i marynarzy powinny być prowadzone przez administrację wojskową. Jest to jednocześnie przesłanką możliwości sporządzenia testamentu wojskowego. Przepis ten określa też zakres podmiotów, które mogą sporządzić testament w tej formie.

Artykuł 93 ust. 2 CCF wskazuje, że w przypadku wojny, działań wojennych prowadzonych poza terytorium państwa francuskiego lub stacjonowania francuskich sił zbrojnych na terytorium innego państwa, na skutek okupacji lub na podstawie umów międzyrządowych, akty stanu cywilnego mogą być również przyjmowane przez oficerów wojskowych właściwych dla prowadzenia aktów stanu cywilnego (*les officiers de l'état civil militaires*), wyznaczonych na podstawie zarządzenia Ministra Obrony. Tacy „wojskowi urzędnicy stanu cywilnego” mogą sporządzać akta stanu cywilnego w stosunku do osób niewojskowych w przypadkach, jeżeli nie znajdą zastosowania do danej sytuacji inne przepisy Code civil. Na terytorium Francji metropolitalnej „wojskowi urzędnicy stanu cywilnego” mogą sporządzać akty stanu cywilnego dotyczące osób wojskowych i niewojskowych na tych częściach terytorium państwa francuskiego, w których z powodu mobilizacji lub oblężenia nie jest już regularnie zapewniany dostęp do usług zwykłego rejestru cywilnego (*le service de l'état civil n'est plus régulièrement assuré*). Takie rozwiązanie ma zapewniać każdemu żołnierzowi francuskiemu, który mógłby nie mieć dostępu do notariusza, możliwość sporządzenia testamentu w formie wojskowej. Testament wojskowy jest więc w tym znaczeniu surogatem testamentu notarialnego, niezależnym od tego czy państwo francuskie pozostaje w stanie wojny, czy też nie.

Zgodnie z art. 981 ust. 1 CCF testamenty żołnierzy, marynarzy państwowych i osób zatrudnionych w siłach zbrojnych mogą być odebrane w przypadkach i na warunkach przewidzianych w artykule 93 CCF albo przez przełożonego („wyższego oficera” – *un officier supérieur*) danej osoby w obecności dwóch świadków; albo przez dwóch komisarzy wojennych (*commissaires des armées*), ewentualnie jednej z tych osób w obecności dwóch świadków; lub wreszcie, w odizolowanym oddziale wojskowym, przez oficera dowodzącego tym oddziałem, w obecności dwóch świadków, jeśli w oddziale nie ma oficera wyższego rangą lub komisarza wojskowego. Jednocześnie art. 981 ust. 2 CCF wskazuje, że testament oficera dowodzącego odizolowanym oddziałem może odebrać oficer, który następuje po nim rangą służbową. Uprawnienie, o którym mowa w art. 981 CCF, mają również jeńcy wojenni znajdujący się u nieprzyjaciela (por. ust. 3 tego przepisu). Forma ta nie jest więc pomyślana jako możliwa do sporządzenia „w ogniu walki”, ale jako surogat braku dostępu do odpowiedniego urzędnika.

Następujący po nim art. 982 ust. 1 CCF przewiduje, że jeżeli testator jest chory lub ranny, testamenty wojskowe mogą być również sporządzane w szpitalach lub ambulatoriach wojskowych (*les formations sanitaires militaires*), których funkcjonowanie określone jest przez przepisy wojskowe, przez naczelnego lekarza (*le médecin-chef*), niezależnie od jego stopnia wojskowego, w asyście kierownika administracji wojskowej szpitala („oficera administracyjnego szpitala” – *de l'officier d'administration gestionnaire*). W przypadku nieobecności kierownika administracji wojskowej szpitala ustęp 2 tego przepisu przewiduje konieczność obecności przy sporządzaniu testamentu dwóch świadków.

We wszystkich przypadkach określonych w art. 981 i art. 982 CCF sporządza się drugi oryginał testamentu (por. art. 983 ust. 1 CCF). Jeżeli formalności tej nie można dopełnić ze względu na stan zdrowia spadkodawcy zamiast drugiego oryginału testamentu, sporządza się jego odpis, który powinien być podpisany przez świadków i odpowiednich funkcjonariuszy. W odpisie tym wzmiankuje się przyczyny, które uniemożliwiły sporządzenie drugiego oryginału testamentu (art. 983 ust. 2 CCF). Jak tylko to będzie możliwe po przywróceniu komunikacji oba oryginały testamentu lub oryginał i jego odpis przesyła się osobnymi listami), w zamkniętej i zapieczętowanej kopercie, do ministra właściwego do spraw obrony narodowej lub ministra właściwego do spraw marynarki wojennej, aby złożyć je u notariusza wskazanego przez spadkodawcę lub, w przypadku braku wskazania takiego notariusza przez testatora, u prezesa izby notarialnej okręgu ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy (art. 983 ust. 3 CCF). Sporządzenie dwóch oryginałów testamentu i ich osobne wysłanie ma zwiększyć pewność zabezpieczenia jego treści w warunkach konfliktu zbrojnego, kiedy komunikacja może być znacznie utrudniona.

Testament sporządzony w formie wojskowej traci ważność po upływie sześciu miesięcy od dnia, w którym testator przybył do miejsca, w którym mógłby swobodnie sporządzić testament w formie zwykłej, chyba że przed upływem wskazanego terminu znalazł się on ponownie w jednej ze szczególnych sytuacji określonych w art. 93 CCF. W takim przypadku

testament sporządzony w jednej z wyżej wskazanych form jest ważny przez cały czas trwania tej szczególnej sytuacji i przez okres kolejnych sześciu miesięcy po jej ustaniu (art. 984 CCF).

Szwajcaria

W prawie szwajcarskim regulacja odnosząca się do testamentów wojskowych (Soldatentestament) znajduje się w Regulaminie Służby Wojska Szwajcarskiego z dnia 22 czerwca 1994 r. (Dienstreglement der Schweizerischen Armee vom 22. Juni 1994, Nr 510.107.0). Jego pkt 67 ust. 1 skazuje, że każda osoba, która nie jest w stanie sporządzić testamentu w formie zwykłej wskutek wydarzeń wojennych (Kriegsereignisse) lub innych nadzwyczajnych okoliczności (anderen ausserordentlichen Umständen), ma prawo sporządzić testament szczególny w formie ustnej. Jednocześnie ten sam ustęp odwołuje się wprost do treści przepisów ZGB regulujących testament w formie ustnej (art. 503, 506-508 ZGB), kopiując literalnie zdecydowaną większość jego treści. Jak wskazuje się w doktrynie „to oryginalne superfluum jest uzasadnione chęcią kompleksowego ujęcia wszystkich zagadnień związanych z wojskiem w jednej ustawie”. Możliwość skorzystania w wyżej wskazanych sytuacjach z tej formy testamentu nie jest uzależnione od przewidzianej przesłanki podmiotowej – w tej formie mogą więc testować w opisanych powyżej sytuacjach także inne podmioty niż żołnierze.

Odwołanie do regulacji ZGB odnoszącej się do testamentu szczególnego oznacza, że spadkodawca powinien oświadczyć swoją wolę ustnie w obecności dwóch równocześnie obecnych świadków (pkt 67 ust. 2 zd. 1 Dienstreglement der Schweizerischen Armee). Treść oświadczenia woli spadkodawcy powinna być spisana niezwłocznie przez jednego ze świadków, z podaniem daty i miejsca sporządzenia tego dokumentu i niezwłocznie dostarczona do odpowiedniego organu sądowego (niem. Gerichtsbehörde) lub oficera w stopniu co najmniej kapitana (pkt 67 ust. 3 Dienstreglement der Schweizerischen Armee). Uczestnictwo odpowiedniego oficera w akcie sporządzenia testamentu w tej formie nie jest więc konieczne.

Testament szczególny traci swoją moc 14 dni po chwili, w której testator odzyskał możliwość sporządzenia testamentu w formie zwykłej (pkt 67 ust. 4 Dienstreglement der Schweizerischen Armee).

Holandia

Testament wojskowy w prawie holenderskim uregulowany jest w art. 4:98 BW oraz art. 4:100 BW. Zastosowanie do niego znajdują także – omówione już częściowo powyżej w rozdziale II pkt 6 opracowania – art. 4:103 i nast. BW.

Zgodnie z art. 4:98 ust. 1 BW żołnierze i inni członkowie sił zbrojnych mogą sporządzić przed oficerem sił zbrojnych testament wojskowy w przypadku wojny albo wojny domowej. Artykuł 4:98 ust. 2 BW wskazuje dodatkowe przypadki, w których – mimo braku istnienia stanu wojny albo wojny domowej – możliwe jest sporządzenie testamentu w tej formie. Są to sytuacje, w których siły zbrojne do których należą takie osoby zostały wyznaczone: (a) do udziału w ekspedycji wojskowej (military expedition); (b) do udziału w walkach z „siłami nieprzyjaciela”; (c) do ochrony neutralności państwa; (d) do jakiegokolwiek akcji militarnej w indywidualnej lub sojuszniczej samoobronie, lub w celu zapewnienia lub przywrócenia międzynarodowego porządku lub bezpieczeństwa; (e) do wypełnienia rozkazów uprawnionych władz w wypadku zamieszek lub rebelii (niepokojów społecznych). Ustęp trzeci tego przepisu wskazuje, że wypadku pozostawiania żołnierza lub innego członka sił zbrojnych w niewoli oświadczenie jeńca może być złożone także wobec podoficera.

Artykuł 4:98 ust. 4 zd. 1 BW wskazuje, że oficerowie lub podoficerowie mogą uczestniczyć w sporządzeniu testamentu wojskowego, jedynie wówczas, gdy testator nie może w celu sporządzenia testamentu w jednej z form zwykłych skontaktować się z notariuszem lub urzędnikiem konsularnym. Zarazem art. 4:98 ust. 4 zd. 2 BW wskazuje, że uchybienie temu wskazaniu ustawowemu nie wpływa na ważność sporządzonego testamentu.

Zgodnie z art. 4:100 BW uprawnienie do sporządzenia testamentu w wyżej opisanej formie wygasa: (1) w wypadku wojny lub wojny domowej w momencie wydania decyzji monarchy o jej zakończeniu; (2) w pozostałych przypadkach wskazanych w art. 4:98 ust. 2 BW w momencie zakończenia udziału w wymienionych działaniach przewidzianych w odpowiednich przepisach.

Testament wojskowy powinien zostać sporządzony w obecności dwóch świadków (por. art. 4:103 ust. 1 zd. 1 BW, który odsyła w tym zakresie do art. 4:98 BW). Ciekawe rozwiązanie przewiduje przy tym art. 4:103 ust. 2 BW, który – choć przewiduje wymóg, aby świadek rozumiał język, w którym testator sporządzał swoją ostatnią, oraz był pełnoletni – to jednak wyłącza ten ostatni wymóg w odniesieniu do żołnierzy biorących udział w działaniach wojennych.

Podobnie jak to wskazano w pkt II.6 opracowania testament wojskowy powinien zostać spisany, a następnie podpisany przez testatora, osobę, wobec której składał on swoje oświadczenie woli oraz świadków (art. 4:103 ust. 1 zd. 2 BW). Brak podpisu testatora lub osoby urzędowej powoduje nieważność testamentu (por. art. 4:109 ust. 3 oraz art. 4:109 ust. 1 w zw. z 4:109 ust. 2 BW). Dokument taki powinien być ponadto wysłany tak szybko, jak jest to możliwe, w zamkniętej kopercie do Centralnego Rejestru Testamentów w Hadze (art. 4:106 ust. 1 BW).

Sporządzony we wskazanej formie testament może zostać unieważniony, jeżeli testator umrze sześć miesięcy po ustaniu okoliczności, o których mowa w art. 4:98 BW (por. art. 4:107 ust. 1 BW). Termin sześciomiesięczny ulega przedłużeniu o miesiąc, jeżeli testator nie miał obiektywnie możliwości sporządzenia testamentu w miesiącu poprzedzającym upływ terminu (por. art. 4:107 ust. 2 BW).

Możliwe jest również sporządzenie testamentu wojskowego w formie tajemnej (art. 4:104 ust. 1 w zw. z art. 4:98 BW). W sytuacji określonej w art. 4:98 BW możliwe jest bowiem sporządzenie przez testatora testamentu w formie holograficznej i następnie – w obecności dwóch świadków – złożenie takiego testamentu do depozytu osobie, która na podstawie art. 4:98 BW jest uprawniona do odebrania oświadczenia woli testatora. Osoba ta powinna na piśmie potwierdzić odebranie testamentu. Do testamentu tego znajdują odpowiednio zastosowanie art. 4:98 ust. 4 BW oraz art. 4:100 BW (por. uwagi powyżej).

Włochy

Prawo włoskie również przewiduje formę testamentu wojskowego. Uregulowany jest on w art. 617-618 CCI. Regulacja ta wzorowana była na prawie francuskim.

Krąg podmiotów, które mogą sporządzić testament wojskowy, określa art. 618 ust. 1 CCI. Wskazuje on, że sporządzić taki testament mogą osoby będące członkami służb zmobilizowanych lub zaangażowanych w działania wojenne, znajdujący się w strefie takich operacji wojskowych lub będący jeńcami wojennymi, a także osoby stacjonujące w garnizonach poza granicami państwa włoskiego lub w miejscach, z którymi łączność jest przerwana. Z przepisu tego wynika więc, że – aby dany podmiot mógł testować w tej formie – nie jest konieczne, aby Włochy znajdowały się w stanie wojny. W doktrynie włoskiej przyjmuje się zarazem, że żołnierz może skorzystać z formy testamentu wojskowego jedynie wówczas, kiedy nie może skorzystać z której ze zwykłych form testamentu.

Zgodnie z art. 617 ust. 1 CCI oświadczenie ostatniej woli żołnierzy i osób towarzyszących siłom zbrojnym należy złożyć przed oficerem, kapłanem wojskowym lub funkcjonariuszem Czerwonego Krzyża, w obecności dwóch świadków. Po sporządzeniu testamentu należy wskazać w jego treści miejsce i czas jego sporządzenia oraz odczytać go wszystkim obecnym osobom. Taki testament powinien zostać podpisany przez spadkodawcę, osobę, przed którą oświadczenie zostało złożone oraz świadków. W przeciwieństwie do prawa francuskiego nie ma w tym zakresie wymogu sporządzenia dwóch oryginałów takiego testamentu.

Testament wojskowy należy niezwłocznie przesłać do kwatery głównej dowództwa, a stamtąd do siedziby właściwego ministerstwa, które powinno zdeponować go w archiwum notarialnym miejsca zamieszkania lub ostatniego miejsca pobytu spadkodawcy (art. 617 ust. 2 CCI).

Zgodnie z art. 618 ust. 2 CCI testament wojskowy traci swoją skuteczność po upływie trzech miesięcy od powrotu testatora do miejsca, w którym możliwe jest sporządzenie przez niego testamentu w jednej z form zwykłych.

Podobnie jak ma to miejsce w wypadku innych testamentów szczególnych brak sporządzenia odpowiedniego dokumentu lub brak złożenia na nim podpisu przez testatora lub świadków powoduje nieważność testamentu (art. 619 ust. 1 CCI).

Hiszpania

W prawie hiszpańskim testament wojskowy uregulowany jest w art. 716-721 CCE (tj. hiszpańskiego kodeksu cywilnego). Może on występować w więcej niż jednej formie (por. uwagi poniżej). Zgodnie z art. 716 ust. 1 CCE testament ten może sporządzić w okresie wojny każdy członek sił zbrojnych biorących udział w działaniach wojennych, ochotnicy, zakładnicy, jeńcy wojenni oraz osoby fizyczne zatrudnione w siłach zbrojnych lub podążające za nimi. Regulacja ta obejmuje też członków sił zbrojnych znajdujących się poza granicami Hiszpanii (art. 716 ust. 2 CCE). W doktrynie wskazuje się przy tym, że mimo iż literalnie ta forma testamentu znajduje zastosowanie tylko „w czasie wojny” lub podczas „działań wojennych”, to wystarczające jest, aby rzeczywiście dane działania zbrojne faktycznie miały miejsce (tzn. nawet przy braku formalnego wypowiedzenia wojny przez państwo hiszpańskie). Tak szeroka interpretacja rozszerzałaby też możliwość sporządzenia testamentu w tej formie na okres pozostawania przez osoby uprawnione na wojskowych misjach pomocy humanitarnej.

Testament wojskowy można sporządzić przed oficerem mającym co najmniej stopień kapitana (art. 716 ust. 1 CCE). Jeżeli testator jest przydzielony do wydzielonego oddziału może testować także przed bezpośrednim dowódcą, któremu podlega (nawet jeżeli nie ma on stopnia kapitana; por. art. 716 ust. 4 CCE). Zarazem art. 716 ust. 3 CCE przewiduje, że jeżeli testator jest chory lub ranny, może sporządzić testament także przed kapłanem wojskowym lub lekarzem, który udziela mu pomocy. W każdym z takich przypadków konieczna jest jednoczesna obecność dwóch świadków (art. 716 ust. 5 CCE).

Testament wojskowy traci swoją moc cztery miesiące po tym, jak spadkodawca przestaje brać udział w działaniach wojennych (art. 719 CCE).

Na podstawie art. 717 CCE możliwe jest również sporządzenie przez osoby uprawnione testamentu tajemnego przed komisarzem wojennym oraz dwoma świadkami. Wszystkie te podmioty powinny podpisać dokument potwierdzający jego odebranie (art. 721 CCE).

Szczegółowe reguły postępowania z testamentem wojskowym przewiduje art. 718 CCE. Zgodnie z nim testamenty wojskowe powinny być przekazane niezwłocznie w pierw do dowództwa generalnego, a następnie do Ministerstwa Wojny (art. 718 ust. 1 CCE). Dalsze czynności z takimi testamentami określają art. 718 ust. 2 i ust. 3 CCE m.in. w wypadku śmierci spadkodawcy Minister Wojny powinien przekazać testament sędziemu ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a

jeśli nie zna takiego miejsca zamieszkania, przewodniczącemu Sądu w Madrycie, w celu wezwania z urzędu do udziału w sprawie spadkowej spadkobierców zmarłego i inne osoby zainteresowane nabyciem spadku po nim.

Dodatkową regulacją – niejako uzupełniającą podstawową formę testamentu wojskowego – jest forma określona w art. 720 CCE. Przewiduje on, że w czasie bitwy (batalla), szturm (asalto), walki zbrojnej (combate) i w ogólności w sytuacjach, gdy istnieje w ogólności bezpośrednie niebezpieczeństwo działań wojennych, testament wojskowy może być sporządzony ustnie w obecności dwóch świadków (art. 720 ust. 1 CCE). Testament ten traci moc od razu po tym, jak spadkodawca przeżyje niebezpieczeństwo uzasadniające jego sporządzenie (art. 720 ust. 2 CCE). Nawet jednak, jeżeli testator nie zostanie uratowany od wskazanego powyżej niebezpieczeństwa, taki testament będzie nieskuteczny, jeżeli nie zostanie poświadczony („zalegalizowany”) przez świadków przed odpowiednim urzędnikiem wojskowym (audytorem wojskowym – el Auditor de guerra) lub oficerem Ministerstwa Sprawiedliwości towarzyszącym siłom zbrojnym (wojskowym funkcjonariuszem wymiaru sprawiedliwości – funcionario de justicia que siga al ejército). Dalszą procedurę postępowania z takim testamentem określa wskazany powyżej art. 718 CCE. Forma ta jest więc bardzo odformalizowana i zbliżona do polskiego testamentu ustnego. Przewiduje ona również ciekawe rozwiązanie, w którym śmierć testatora podczas trwającego niebezpieczeństwa nie sprawia samoczynnie, że testament staje się w pełni skuteczny, gdyż wymagane jest do tego potwierdzenie sporządzenia testamentu przed właściwym urzędnikiem².

2. Podmioty, na które oddziałuje projekt

Grupa	Wielkość	Źródło danych	Oddziaływanie
Obywatele	37 392 tys. osób (na koniec II kwartału 2025 r.)	Główny Urząd Statystyczny	Uchylenie testamentu allograficznego. Zawężenie przesłanek uzasadniających sporządzenie testamentu ustnego. Umożliwienie stwierdzenia treści testamentu ustnego za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk. Ograniczenie kręgu osób mogących być świadkami testamentu ustnego. Likwidacja możliwości sporządzenia testamentu podręcznego.
Żołnierze zawodowi Żołnierze dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej	144,5 tys. osób 16,1 tys. osób	Mały rocznik statystyczny GUS 2025 (stan na 31 grudnia 2024 r.)	Przeniesienie regulacji dotyczących testamentów wojskowych do Kodeksu cywilnego. Zmiany w zakresie katalogu osób uprawnionych do sporządzenia testamentu
Pracownicy cywilni wojska	46,4 tys. osób		

² Na podstawie: W. Borysiak: „Przyszłość testamentów szczególnych w prawie polskim na tle porównawczym” wyd. IWS Warszawa 2021.

			wojskowego, co do okoliczności sporządzenia testamentu wojskowego i sposobu jego sporządzenia oraz stwierdzenia treści takiego testamentu.
Osoby prawne i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej	659 tys. 436	Informacja dotycząca rozliczenia podatku dochodowego od osób prawnych* za 2020 rok – wyd. Ministerstwo Finansów *osoba prawna w rozumieniu ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, tj. również jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, z wyjątkiem spółek niemających osobowości prawnej	Wprowadzenie regulacji, zgodnie z którą świadkiem testamentu nie może być osoba powiązana z osobą prawną lub jednostką organizacyjną niebędącą osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść, chyba że nie wywołuje to uzasadnionych wątpliwości co do jej bezstronności.
Notariusze	4281 osób	Dane opublikowane przez KRN na stronie KRN – na dzień 31 grudnia 2024 r.	Nałożenie nowych obowiązków – przyjmowania na przechowanie nośników danych z zapisanym testamentem ustnym.
Sądy (cywilne)	11 sądów apelacyjnych 47 sądów okręgowych 319 sądów rejonowych	Ministerstwo Sprawiedliwości	Nowa kompetencja przyznana sądom orzekającym w sprawach cywilnych (sądom spadku) – do uchylenia z urzędu ponownie wydanego postanowienia stwierdzającego nabycie spadku. Nałożenie nowych obowiązków w zakresie ujawniania informacji wpisywanych do Rejestru Spadkowego.
Jednostki samorządu terytorialnego: 1. Gminy 2. Powiaty 3. Województwa	1. 2479 2. 314; miasta na prawach powiatu: 66 3. 16		Uchylenie możliwości sporządzenia testamentu allograficznego i związane z tym zmiany w zakresie opłaty skarbowej.

3. Informacje na temat zakresu, czasu trwania i podsumowanie wyników konsultacji

Zgodnie z ustawą z dnia 7 lipca 2005 r. o działalności lobbinglej w procesie stanowienia prawa (Dz. U. z 2025 r. poz. 677) projekt ustawy zostanie udostępniony w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej Ministra Sprawiedliwości.

Ponadto, stosownie do postanowień § 52 uchwały nr 190 Rady Ministrów z dnia 29 października 2013 r. – Regulamin pracy Rady Ministrów (M. P. z 2022 r. poz. 348, z późn. zm.) projekt ustawy zostanie zamieszczony w Biuletynie Informacji Publicznej Rządowego Centrum Legislacji z chwilą skierowania projektu do uzgodnień i konsultacji publicznych.

W ramach konsultacji publicznych projekt zostanie przedstawiony następującym podmiotom:

1. sądom powszechnym (wszystkich szczebli);
2. Naczelnej Radzie Adwokackiej;
3. Krajowej Izbie Radców Prawnych;
4. Krajowej Radzie Notarialnej;
5. Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury;
6. Centralnemu Instytutowi Analiz Polityczno-Prawnych;
7. Centrum Aktywności Społecznej Pryzmat;
8. Fundacji Court Watch Polska;
9. Fundacji Instytut Prawa Ustrojowego;
10. Fundacji na Rzecz Bezpiecznego Obrotu Prawnego;
11. Stowarzyszeniu Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej;
12. Instytutowi Wymiaru Sprawiedliwości;
13. Polskiemu Czerwonemu Krzyżowi;
14. Centrum Weterana Działań Poza Granicami Państwa;
15. Federacji Stowarzyszeń Weteranów i Sukcesorów Walk o Niepodległość Rzeczypospolitej Polskiej;
16. Związkowi Weteranów i Rezerwistów Wojska Polskiego im. Franciszka Gągora;
17. Federacji Stowarzyszeń Rezerwistów i Weteranów Sił Zbrojnych RP;
18. Związkowi Weteranów i Rezerwistów Wojska Polskiego Rzeczypospolitej Polskiej;
19. Ogólnopolskiemu Zrzeszeniu Sędziów SĘDZIOWIE RP Bogumiłowice;
20. Zrzeszeniu Weteranów Działań Poza Granicami Państwa;
21. Stowarzyszeniu Sędziów Polskich Justitia;
22. Stowarzyszeniu Sędziów THEMIS;
23. Stowarzyszenie Absolwentów i Aplikantów Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury Votum;
24. Stowarzyszeniu Rannych i Poszkodowanych Weteranów;
25. Stowarzyszeniu Żandarmerii Wojskowej „Żandarm”;
26. Stowarzyszeniu Kombatantów Misji Pokojowych ONZ;
27. Stowarzyszeniu Rannych i Poszkodowanych w Misjach Poza Granicami Kraju;
28. Stowarzyszeniu Rodzin Poległych Żołnierzy „Pamięć i Przyszłość”;
29. Stowarzyszeniu Rodzin Żołnierzy, którzy Zginęli w Katastrofach Lotniczych „W Cieniu Orła”;
30. Stowarzyszeniu „Bractwo Weteranów w Polsce”;
31. Fundacji „Dorastaj z Nami”;
32. Fundacji „Sprzymierzeni z GROM”;
33. Konferencji Episkopatu Polski;
34. Ordynariatowi Polowemu;
35. Kościołowi Ewangelicko-Augsburskiemu w Rzeczypospolitej Polskiej;
36. Kościołowi Ewangelicko-Reformowanemu w Rzeczypospolitej Polskiej;
37. Kościołowi Ewangelicko-Metodystycznemu w Rzeczypospolitej Polskiej;
38. Kościołowi Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej;
39. Kościołowi Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej;
40. Prawosławnemu Ordynariatowi Wojska Polskiego.

W celu zaopiniowania projekt zostanie przekazany:

1. Prokuratorowi Krajowemu;
2. Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej;
3. Prezesowi Urzędu Ochrony Danych Osobowych;
4. Krajowej Radzie Sądownictwa;
5. Sądowi Najwyższemu;

6. Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu;
7. Prezesowi Rządowego Centrum Legislacji;
8. Rzecznikowi Praw Obywatelskich;
9. Rzecznikowi Praw Dziecka;
10. Instytutowi Wymiaru Sprawiedliwości.

Proponuje się wyznaczenie 30 dniowego terminu na zgłaszanie uwag do projektu, celem zapewnienia wszystkim wskazanym wyżej podmiotom realnej możliwości zapoznania się z projektem i zgłoszenia do niego ewentualnych uwag. Prognozuje się ukończenie konsultacji publicznych i opiniowania w terminie do końca I kw. 2026 r. Wyniki konsultacji publicznych i opiniowania zostaną przedstawione w Raporcie z konsultacji publicznych i opiniowania.

4. Wpływ na sektor finansów publicznych

(ceny stałe z 2023 r.)	Skutki w okresie 10 lat od wejścia w życie zmian [mln zł]											
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Łącznie (0-10)
Dochody ogółem												
budżet państwa												
JST												
pozostałe jednostki (oddzielnie)												
Wydatki ogółem												
budżet państwa												
JST												
pozostałe jednostki (oddzielnie)												
Saldo ogółem												
budżet państwa												
JST												
pozostałe jednostki (oddzielnie)												
Źródła finansowania	Projektowana regulacja nie wpływa na sektor finansów publicznych.											
Dodatkowe informacje, w tym wskazanie źródeł danych i przyjętych do obliczeń założeń	W świetle danych dostępnych w bazach informacji prawnej, w obecnym stuleciu wydano przy tym jedynie kilkanaście orzeczeń sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego, które dotyczyłyby wprost testamentu allograficznego. Potwierdza to pośrednio nikłą ilość sporządzanych w Polsce testamentów w formie allograficznej.											

5. Wpływ na konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorczość, w tym funkcjonowanie przedsiębiorców oraz na rodzinę, obywateli i gospodarstwa domowe

Skutki								
Czas w latach od wejścia w życie zmian	0	1	2	3	5	10	Łącznie (0-10)	
W ujęciu pieniężnym (w mln zł, ceny stałe z 2023 r.)	duże przedsiębiorstwa							
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw							

	rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe							
W ujęciu niepieniężnym	duże przedsiębiorstwa	Przedmiotowy projekt wpływa na sytuację prawną osób prawnych. Osoby uprawnione do reprezentacji osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej niebędącej osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną nie będą miały możliwości występowania jako świadek przy sporządzaniu testamentu przez testatora, jeśli dana osoba prawna/jednostka organizacyjna uzyskuje ze spadku jakąkolwiek korzyść – chyba że nie wywołuje to uzasadnionych wątpliwości co do jej bezstronności.						
	sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw							
		rodzina, obywatele oraz gospodarstwa domowe, w tym osoby niepełnosprawne i starsze	Wpływ na wskazane podmioty został omówiony w pkt 4 OSR.					
Dodatkowe informacje, w tym wskazanie źródeł danych i przyjętych do obliczeń założeń								
6. Zmiana obciążeń regulacyjnych (w tym obowiązków informacyjnych) wynikających z projektu								
☐ nie dotyczy								
Wprowadzane są obciążenia poza bezwzględnie wymaganymi przez UE (szczegóły w odwróconej tabeli zgodności).				☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy				
☐ zmniejszenie liczby dokumentów ☐ zmniejszenie liczby procedur ☐ skrócenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne:				☐ zwiększenie liczby dokumentów ☒ zwiększenie liczby procedur ☐ wydłużenie czasu na załatwienie sprawy ☐ inne:				
Wprowadzane obciążenia są przystosowane do ich elektronizacji.				☐ tak ☐ nie ☒ nie dotyczy				
Komentarz 1: Wprowadzenie nowej procedury uchylenia przez sąd z urzędu ponownie wydanego postanowienia stwierdzającego nabycie spadku. Komentarz 2: Nałożenie na sądy (wydziały cywilne – sprawy spadkowe) obowiązków o charakterze administracyjnym związanych z dokonywaniem wpisów w Rejestrze Spadkowym.								
7. Wpływ na rynek pracy								
Projektowana regulacja nie wpłynie na rynek pracy.								
8. Wpływ na pozostałe obszary								
☐ środowisko naturalne ☐ sytuacja i rozwój regionalny ☒ sądy powszechne, administracyjne lub wojskowe			☐ demografia ☐ mienie państwowe ☒ inne: projekt nie narusza praw i wolności człowieka			☒ informatyzacja ☐ zdrowie		
Omówienie wpływu		Wpływ na sądy omówiony został w pkt 2 i 4 OSR.						
9. Planowane wykonanie przepisów aktu prawnego								

Przewidywany termin wejścia w życie ustawy to 6 miesięcy od dnia ogłoszenia.

10. W jaki sposób i kiedy nastąpi ewaluacja efektów projektu oraz jakie mierniki zostaną zastosowane?

Efekty wejścia w życie projektu będą natychmiastowe i nie wymagają pomiaru.

11. Załączniki (istotne dokumenty źródłowe, badania, analizy itp.)

Brak.